

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årsskrift 2019

Lokalhistorisk Arkiv
Stubbekøbing

ÅRSSKRIFT

2019

LOKALHISTORISK ARKIV
STUBBEKØBING

Lokalhistorisk Arkivs Årsskrift 2019

Udgivet af

Lokalhistorisk Forening Stubbekøbing

Redaktion:
Foreningens bestyrelse

Opsætning & lay-out:
Arkivlederen

Tryk:
Toptryk Grafisk

ISSN 0109 - 2162

Indholdsfortegnelse

Tekst til forside og side 1	side 4
Hvad nu hvis....kontrafaktisk historieskrivning om udviklingen på Nordfalster <i>Af Per Frederiksen (DJ)</i>	side 5
Tromnæs Traktørsted/Generalens Lysthus <i>Af Eli Sørensen</i>	side 11
På session i gamle dage <i>Af Kate Andersen og Inger Rasmussen</i>	side 34
Et tilbageblik <i>Af Carsten Aner</i>	side 41
Lidt om telefoni <i>Af Karin Suhr Rasmussen</i>	side 50
Overfarten mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster <i>Af Preben Jensen</i>	side 57
Færgen Ida - 60 år <i>Af Karin Suhr Rasmussen</i>	side 66
Lokalhistorisk Forening, formandens beretning <i>Af Solvejg Mølbjerg</i>	side 75
Lokalhistorisk Arkivs beretning <i>Af Karin Suhr Rasmussen</i>	side 80
Kontaktoplysninger	side 84

Tekst til forsiden:

Færgen IDA er fra 1959, så i år kunne vi fejre 60 års fødselsdag. Og den blev fejret i strålende sol og med mange glade mennesker og fine taler.

Billedet på forsiden er fra 1959, da IDA sejlede sin første tur mellem Stubbekøbing og Bogø. På det tidspunkt var IDA en helt almindelig færge, som de var flest. Nu er IDA en af de få træfærger, der stadig sejler.

På side 66 er der flere billeder og tekst om de 60 år.

Tekst til side 1:

Den 25. maj i år blev Horreby Lyng Naturrum indviet med præsentation af det nye undervisnings- og oplevelseshus med udstilling og forklaringer.

Siden man for 6-7 år siden startede projektet, der skulle føre Horreby Lyng tilbage til tilstanden som højmosé, er der sket meget, og med det nye naturrum og de mange stier og gangbroer over våde områder, er Horreby Lyng en naturperle, der kan opleves af alle, der holder af at gå en tur.

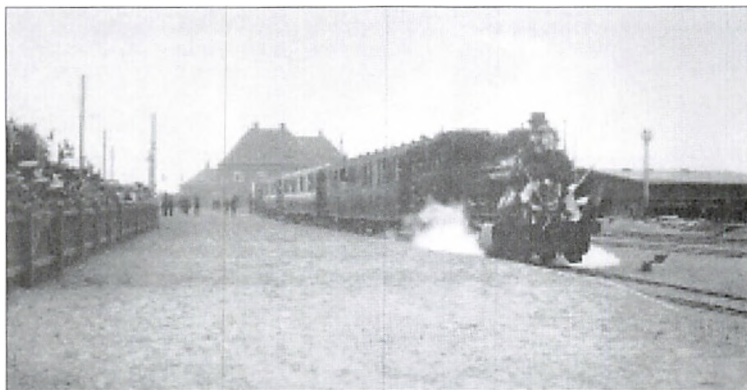
Hvad nu hvis.....

Kontrafaktisk historieskrivning om udviklingen på Nordfalster

Af Per Frederiksen (DJ)

Man kan naturligvis altid forestille sig, at meget havde ændret sig på egnen omkring Stubbekøbing, hvis dette eller hint var sket. Havde datidens vise mænd og kvinder ikke besluttet, at en jernbanestrækning skulle udgå fra havnen i Stubbekøbing til Nykøbing og videre til Nysted, havde udviklingen helt sikkert formet sig anderledes.

SNNB fik sit lovgrundlag i den store jernbanelov fra 1908, som indeholdt en bane ”fra Nysted over Nykøbing Falster til Stubbekøbing”. Koncessionen blev udstedt 5. november samme år, men først den 26. maj 1911 kørte det første tog fra Stubbekøbing til Nykøbing Falster. Sidste tog kørte, som nogle vil huske, den 31. marts 1966.

1. afgang fra Stubbekøbingden 1. maj 1911 med flagsmykket tog

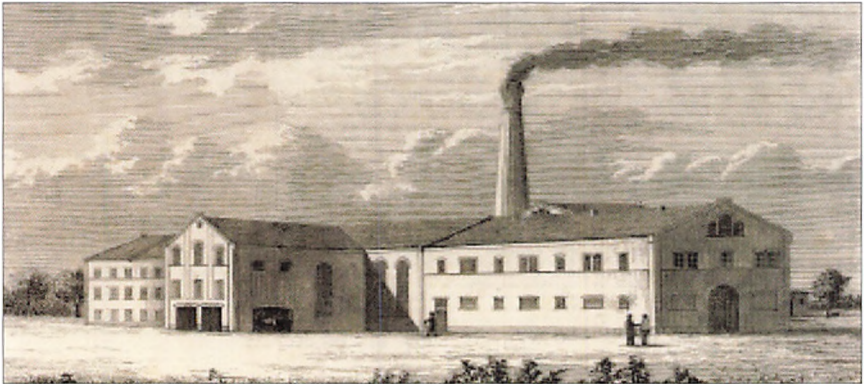
En anden væsentlig betydning for Lolland og Falster er sukkerfabrikkerne, der som en parentes bemærket forstandigt blev placeret tæt på det landbrug, som dyrkede sukkerroerne. Også dengang havde transportomkostningerne en stor betydning.

Indtil 1872 fik vi i Danmark indskibet sukker, som blev udvundet af sukkerrør fra bl.a. De Vestindiske Øer. Efter salget af disse øer gik man, efter tysk forbillede, i gang med produktionen af sukker udvundet af sukkerroer. De danske Sukkerfabrikker blev etableret som et aktieselskab af fynboen C. F. Tietgen som bagmand.

Det kom derfor ikke som den store overraskelse, at det første sukkerkogeri blev placeret i Odense, beliggende centralt for de fynske bønder, som man dengang forventede ville kaste sig over roedyrkingen.

På samme tid skød en anden sukkerfabrik op på Lolland. Det var de to brødre, Erhard og Johan Frederiksen, som var primus motor til denne.

Sukkerfabrikken Lolland, senere Højbygaard Sukkerfabrik.

Billede fra Illustreret Tidende, Sydlollands Lokalarkiv

Grundstenen til Sukkerfabrikken Lolland blev lagt på en bar mark ved Holeby i december. Brødrene havde været på inspirationsrejse i Europa, og var her blevet overbevist om, at der kunne produceres roesukker i Danmark. Brødrene meddelte, at de ville starte en sukkerfabrik på Lolland op i april 1872, samme måned som finansmanden C.F. Tietgen stiftede De danske Sukkerfabrikker, og de ønskede at få Tietgen med i finansieringen af deres fabrik, men denne havde sit eget projekt.

Man opdyrkede i stedet finansieringen lokalt, ligesom denne virksomhed rummede både råvare- og produktionssiden, et avlsbrug og en fabrik.

Sukkerfabrikken Lolland gik i konkurs i 1877 og kreditorerne overtog sukkerfabrik og avlsbrug. Fabrikken kom til de Danske Sukkerfabrikker og fortsatte med sukkerproduktionen under navnet Højbygaard Sukkerfabrik frem til den sidste roekampagne i 1960.

Udover at sukkerfabrikken Lolland selv sørgede for dyrkningen af råvarer, var den vigtigste forskel i forhold til De danske Sukkerfabrikker, at Lolland var et udpræget lokalt orienteret projekt.

I alt blev der i perioden 1872 og 1912 etableret ni sukkerfabrikker i Danmark.

Stubbekøbing Sukkerfabrik

Og det var tæt på, at Stubbekøbing havde fået en sukkerfabrik placeret i byen. Den 29. april 1919 mødtes en del af byens borgere og enkelte landmænd fra egnen på det daværende Freys Hotel for at drøfte muligheden for at få oprettet en sukkerfabrik i Stubbekøbing. Resultatet af dette møde blev, at man indbød ca. 100 repræsentanter fra de nærliggende landsbyer til et møde den 3. maj 1919, for at høre om der også her var stemning for dette projekt. Det var der, og der blev nedsat et 7-mands udvalg – fire landmænd og tre af byens agtværdige borgere – som fik frie hænder til at forhandle med alle interesserede parter. Udvalget bestod bl.a. af købmand J.M. Dressel, som blev valgt som formand, og havde desuden J. Thorsen, forpagter på Dalbygård og købmand Johs. Wulf som medlemmer.

De tre fik bl.a. foretræde på De danske Sukkerfabrikkers kontor i København for at præsentere forslaget om at anlægge

en sukkerfabrik ved Stubbekøbing. Men, som sekretæren på kontoret i København skriver i referatet, havde afdøde købmand P.W. Wulff 30 år forinden præsenteret ønsket overfor De danske Sukkerfabrikker om at få en sukkerfabrik på Nordfalster. Nu mente delegationen fra Nordfalster dog, at mulighederne for en sukkerfabrik ved Stubbekøbing var større, idet Nykøbing F. Sukkerfabrik var overtegnet med 1.500 tdl.

Ideel beliggenhed

Delegationen pegede på, at den bedste plads for en fabrik på Nordfalster ubetinget var ved Stubbekøbing, og man pegede bl.a. på byens beliggenhed ved Grønsund, den gode havn (som dengang stod for en større udvidelse) og som var så godt som isfri hele vinteren igennem p.g.a. den stærke strøm, der går igennem Grønsund.

Købmand J.M. Dressel

Købmand Johs. Wulff

Og andre gode argumenter var jernbaneforbindelsen til Nykøbing Falster, ligesom man dengang ventede at få koncession på en bane fra Stubbekøbing til Guldborg via Nørre Alslev. Delegationen argumenterede også for, at man kunne etablere en smalsporet roebane vestpå over Sortsø, Havnse, Skovby, Ravnse, Nr.Alslev, Nr. Vedby og til Vålse, samt en smalsporet ringbane fra

Stubbekøbing over Maglebrænde, Skørringe Virket, Falkerslev, Sdr. Grimmelstrup, Horbelev, Meelse, Bregninge, Bønned, Moseby Aastrup, Vejringe, Næsgaard og Oure og tilbage til Stubbekøbing.

Transportomkostningerne for sukkerroerne blev også brugt som en vigtig grund til at etablere en sukkerfabrik ved Stubbekøbing. Roerne fra Næsgaard, Sortsø og Skovby blev transporteret til Stege. Man forventede også, at der på Bogø vil være interesse for at bringe sukkerroerne til Stubbekøbing fremfor at transportere roerne til Stege. Ja, selv fra forskellige egne på Sydsjælland havde folkene bag idéen om en sukkerfabrik i Stubbekøbing fået henvendelser om en mulig levering af sukkerroer herfra.

Nykøbing F. el. Stubbekøbing

Købmand Johs. Wulff, købmand J.M. Dressel og forpagter J. Thorsen havde også forsøgt at få opbakning til deres projekt fra Nykøbing F. Sukkerfabrik. Bl.a. ved personlig henvendelse til købmand Carl Quade, som ikke var afvisende og som også banede vejen for, at udvalget fik foretræde på Sukkerfabrikkernes kontor i København.

Efter mødet her var stemningen hos idémændene fra Falster høj. De fornemmede, at man i De danske Sukkerfabrikkers bestyrelse ikke var afvisende for deres tanke om etablering af en sukkerfabrik i Stubbekøbing.

Første verdenskrig var afsluttet, og det var igen muligt at få de nødvendige materialer og maskiner til landet, så man kunne bygge fabrikken.

Tiden for den endelige beslutning trak dog ud, og først den 17. december 1919 indløb det nedslående svar fra København til de initiativrige falstringer.

Carl Gammeltoft var forretningsdirektør for sukkerfabrikkerne. Han var C. F. Tietgens opfindelse og i 1881 var han blevet ansat som prokurist i sukkerfabrikkerne. Året efter overtog han som 27-årig Rudolph Puggards stilling som forretningsdirektør.

Gammeltoft skriver på vegne af De danske Sukkerfabrikker A/S, at bestyrelsen her ikke er overbevist om, at egnen omkring Stubbekøbing skulle være det bedste sted for udvidelse af Danmarks sukkerroedyrkning, da et anlæg her ville få indflydelse og bekostning på Nykøbing F. og Stege Sukkerfabrikkers opland, og at det i givet fald ville blive begrænsende i disses udvidelsesmuligheder her.

Sådan blev idéen om en sukkerfabrik i Stubbekøbing slået ned. Egentlig lidt underligt, at der i argumentationen imod en sukkerfabrik i Stubbekøbing blev taget hensyn til sukkerproduktionen i Nykøbing F., idet denne fabrik var en andelsvirksomhed, som skulle være et modspil til De Danske Sukkerfabrikker.

Edward Tesdorpf etablerede fabrikken i Nykøbing F. i 1884.

Denne blev en stor og vigtig arbejdsplads for byen, og der er siden rejst et mindesmærke over ham, der var landmand og gehejmekonferensråd.

Sukkerprisen steg i 1920'erne, hvilket gjorde at der i 1928 var 300 ansat på fabrikken samt yderligere 30 personer i administrationen under roekampagnen, hvor flest var i arbejde. I 1950 var der ansat omkring 400 personer i kampagnen som varede 3-4 måneder.

Foto lånt af Falsters Egnsarkiv

Sukkerfabriken Nykøbing omkring 1905

Tromnæs Traktørsted/Generalens Lysthus

Af Eli Sørensen

Uddrag af Eli Sørensens beretning i
”Sønder Alslev og omegn i fortid og
nutid”

Generalens Lysthus ligger i dag stille og roligt hen ved Østersøens bred i bøgeskovens ly på et af de smukkeste steder i Danmark. Hvis man ikke har oplevet det, er det svært at forstå, hvor meget liv, der engang har været her. Stedet har betydet noget specielt for mig og min familie.

Mine forældre, Jenny og Hans Frederik Andersen, boede der i 39 år, fra 1917-1956.

Min søster, Dagny Andersen, og jeg er født ved Tromnæs. Mine børn, Karen og Peder har haft deres barndom der, og mine børnebørn og oldebørn besøger ofte Tromnæs.

Lysthuset var oprindeligt general Classens private lysthus. J.F. Classen (1725-1792) blev født som fattig organistsøn. Han grundlagde Frederiksværk med produktion af krigsmateriel og ejede bl.a. godset Corselitze på Falster. Når han opholdt sig på Corselitze, tog han ofte ned til Lysthuset og drak te med sine venner, bl.a. H.C. Andersen og Holger Drachmann. Sidstnævnte har prentet sit navn på en rude på verandaen.

Lysthuset består i dag kun af ”salen” og en veranda, der vender ud mod vandet, men da far og mor havde stedet, var der også et køkken tilbygget med en lille bitte kælder, som man kunne komme

ned i ved at kravle ind under et køkkenbord og så ned ad en lille trappe. På Classens tid var der ca. 2 km. nord for Tromnæs et traktørsted, "Sølyst". Dette blev imidlertid udslettet af stormfloden i 1872, og da Lysthuset stod tomt efter Classens død i 1792, valgte man at bruge dette som traktørsted.

Generalens Lysthus ca. 1920.

Far og mor flytter til Tromnæs

Mor og far blev opfordret til at søge stillingen ved Tromnæs af skovridder Nellemann, Hesnæs, henholdsvis som hegnsmænd og restauratør af Lysthuset, og i 1917 flyttede de til Tromnæs. De fik overdraget boligen, som ligger lidt syd for Lysthuset til privat brug. Huset, også kaldet Hegnsmændshuset i nogle beskrivelser, var en fhv. skovfogedbolig.

Huset ved Tromnæs var noget helt specielt. De udvendige vægge var tækket med rør, som blev holdt på plads af hvide lister, og der var strå på taget. Der var en lille entre med indgang omme fra haven, men den blev stort set aldrig brugt. Man benyttede indgangen til køkkenet.

Der var tre stuer, en dagligstue med brændeovn, et stort spisebord og en divan. Den mellemste stue var med en fin sofagrube, bogreol og brændeovn. Desuden var der en stor spisestue med flotte spisestuemøbler.

Fra dagligstuen var der indgang til soveværelset, hvor der stod to massive senge, en kommode og en servante med servantestel. Det var ikke varme i dette rum. Var der koldt om vinteren – og det var der, for rummet vendte mod øst – blev sengene varmet op med en varmedunk, (en beholder, hvori der blev fyldt meget varmt vand). Der lå desuden nogle store tunge dyner i sengen, både til at ligge på og til at have over sig.

I pigekammeret var der heller ingen varme, men der kom dog lidt varme fra køkkenet. Der kunne stå 2 senge, en kommode og et skab. Desuden var der et lille bord mellem sengene. I kælderen, der var bygget af kampesten, var der køligt, og der opbevarede vi de madvarer, der skulle ligge køligt. Desuden stod saltkarret der. Vi havde jo ingen fryser, så kødet måtte saltes ned. Det skulle så udvandes, inden det kunne bruges, men det holdt sig godt på den måde.

På loftet, som var et stort åbent rum, var der først for, når man kom op ad trappen, plads til korn. Henne i den ende, der vender ud mod Østersøen, stod tre senge. Desuden stod "rullen" der. Der var to hyggelige små vinduer ud mod vandet.

WC'et var et gammeldags "das", som var ovre i stalden. Der var altid rent og kalket, så det var et hyggeligt rum.

I stalden var der plads til dyrene, og der var en specielt hyggelig duft der. Når vi havde en kalv, var det sjovt, for den ville altid sutte på alt. I stalden havde vi to heste, to køer, en gris og selvfølgelig høns og ænder.

Hønsene havde dog deres eget hus, bygget af træ og med et stort vindue ud mod møddingen. Huset var opdelt i to rum, et med pinde i ca. 1 meters højde, hvor de sad og sov om natten, og et med rugekasser, hvor de lagde deres æg.

Engang, da jeg var lille, og vi legede gemmeleg, gemte jeg mig i hønsehuset med det resultat, at jeg blev fyldt med hønseloppe. Det kløede meget, og jeg måtte i bad for at få dem vasket af. Det var meget ubehageligt.

Der var en vognport, tilbygget op ad gavlen på staldbygningen mod vandet. Den er væk nu. Der stod gummivognen, og der var en masse værktøj og redskaber.

Vi havde også et brændeskur og et "spidshus". Disse er også væk nu, men spidshuset var bygget af halm på en slags træstativ, og det kan man stadig finde rester af.

Det hed spidshuset på grund af faconen og der blev bl.a. opbevaret høstmaskine og harve. Der boede også mange mus.

Der var ca. 11 tdr. land til huset, deraf noget eng, og jorden var fordelt på 3 forskellige steder. Der var marker omkring huset, så på det tidspunkt var der meget mere sol og luft til huset, end der er i dag, hvor der er plantet gran helt op til huset.

Der var en dejlig stor gammel have med frugtræer af de gamle sorter, "Gravenstener", "Dronning Louise", "Flaskeæbler" og mange flere. Mellem træerne gik der en fin grusgang ned til engen.

Vi dyrkede alle mulige slags grøntsager, men også mange blomster, stauder og buske. Også frugtbuske som ribs, solbær, stikkelsbær og hindbær havde vi, og vi syltede og henkogte en stor mængde.

Lige uden for pigekammeret var plantet en slyngrose, ”New Dawn”, som om sommeren sendte en vidunderlig duft ind ad vinduet - en duft som også bredte sig i haven. Den står der stadig, men bliver ikke passet.

Vi havde ikke en græsplæne, men området var dækket af grus, som blev revet regelmæssigt. Hvis man var heldig, kunne man finde en mønt, som en af gæsterne havde tabt.

Traktørsted:

I haven til huset mellem blomsterne stod borde og bænke, hvor gæsterne kunne drikke kaffe. Mange foretrak at komme og købe kaffe hos os, når vi var der, fordi haven var så hyggelig. Bl.a. kom fru de Neergaard fra godset ”Fuglsang” ofte med sine gæster, som var kendte musikere og komponister. Det vil jeg fortælle om senere.

Da far og mor blev ansat, var alt jo rationeret på grund af 1. verdenskrig, og folk kom så med deres egen kaffekande med bønner på, og så fik de hældt kogende vand på, så det var jo ikke nogen særlig god forretning – men almindeligt på den tid.

Noget af det første, far gjorde, var at kontakte kaffehandler Jeppesen i Nykøbing, og far fik tildelt en lille ration af kaffe, og Jeppesen blev herefter vores faste leverandør.

Efter krigen brugte mor et stigende kvantum kaffe – uden tilsætning af hverken ”Richs” eller ”Danmark” eller andre slags ”tilsætninger”, som folk ellers brugte den gang, og det tiltrak jo stadigt flere gæster, at kaffen var så god. Dette forbrug af ren kaffe kom os til gode under 2. verdenskrig. Da fik vi tildelt en ration i forhold til forbruget i 1939.

Mor blev kun overgået af ”Storebælt” – det kunne vi da godt være lidt stolte af.

Pigerne:

Da vi var børn, blev der altid ansat 2 piger til hver sæson. Senere, da vi voksede op, kunne vi klare os med en ung pige i dagligdagen og konehjælp om søndagen, når vi jo serverede fra Lysthuset, samt når der var selskaber.

Til venstre: To piger ved Generalens Lysthus først i 1930-erne.

Herover: En af pigerne sammen med gæster.

Vi har altid været heldige og haft nogle søde og dygtige piger, og ofte kom de igen til næste sæson. Vi havde aldrig besvær med at få ansat nogen, og aldrig har nogen forladt os i utide. De fleste unge var jo ansat på gårdene, så jeg tror, at Tromnæs var mere spændende og alsidigt.

Pigerne skulle servere og deltage i almindelig husholdning, og det hændte også, at de måtte med ud i marken.

De fik ikke så meget i løn, men kunne så selv beholde drikkepengene.

De to piger måtte dele et værelse, (pigekammeret). Det var vist ikke ualmindeligt på den tid, men primitivt var det jo.

Vand:

Der var ikke indlagt vand, hverken i Lysthuset eller i huset, i al den tid far og mor boede ved Tromnæs.

Vandet blev pumpet op af brønden. Der stod en vandpumpe lige uden for køkkendøren ved huset. Omkring sådan en brønd er der en hel speciel lugt, og vandet var dejligt koldt (om sommeren).

Når man kommer ind ad køkkendøren i huset, stod der til venstre for døren to store zinkspande, som vi fyldte med vand, og så havde vi jo vand ”inde”. Ved siden af spandene, som stod på en lille skammel, lå en øse. Så øste vi det vand op, vi skulle bruge til madlavning eller rengøring.

El:

Elektricitet blev først installeret efter 2. verdenskrig i 1946. Det var en stor omvæltning. Vi fik travlt med at anskaffe os lysekroner, støvsuger og strygejern osv. Nu skulle vi pludselig bare trykke på en knap.

Men i Lysthuset kom der aldrig strøm. Der hang en petroleums-lampe i salen og i køkkenet havde vi små grønne køkkenpetroleums-lamper.

Telefon:

Vi fik telefon ved Tromnæs sidst i 1920'erne eller måske var det ind i 1930'erne. Det var en "partstelefon" med nr. 35 Y. En partstelefon betyder, at der er to abonnementer, der deler et nummer. Den anden part havde nr. 35 X.

Hvis vi løftede telefonrøret, når den anden part talte, kunne vi høre, hvad de talte om. Det måtte vi ikke. De kunne så også høre, hvad vi talte om, hvis de gjorde det samme.

Forårsrengøring:

Foråret startede tidligt for os. De første dage i april begyndte vi derhjemme i huset med forårsrengøring. En stue hver dag – en dag til loftet, kælder, soveværelse, pigekammer, køkken og spisekammer.

3 brændeovne og komfuret skulle pudses, gardinerne skulle vaskes, vinduerne pudses, dørene vaske af og gulvene ferniseres. Gardinerne i dagligstuen, der var hæklet, hvid bomuld, blev skyllet i vand tilsat kaffe for at få den rette kulør.

Denne duft af renhed husker jeg tydeligt. Når vi så satte friske blomster ind i stuen, bl.a. en gammel sort primula, som dufter som fresia, ja så var det simpelthen så skønt. Så tog vi et par dage i haven og fik sået de tidlige sorter af urter og frø.

Derefter kom turen til Lysthuset. Vi begyndte med at rive hele området frit for grene og kviste, hvor bordene skulle stå. Også hele strækningen fra vores hus til Lysthuset blev ordnet – det blev bare så flot. Så bar vi borde og bænke ud, disse havde stået i salen hele vinteren. Ca. 25 store borde med bænke. Det var virkelig et tungt arbejde.

Derefter kom Christian Olsen og hvidtede det hele både udvendig og indvendig. Vi vaskede hele køkkenet af og lagde rent papir (altså hyldepapir) på alle hylder. Hyldepapiret blev sat fast med tegnstifter. Det blev så fint.

Da mor og far overtog stedet, var der 16 par skårede kopper. De

blev kasseret, og far kontaktede Ove C. Bjerregaard i København, som blev vor leverandør, og vi valgte mønstret ”De to blå striber”. Bestik fik vi også der. Hvis vi skulle have mange gæster, lejede vi porcelæn hos isenkræmmer Hertz i Nykøbing.

Efter at hele lysthuset havde fået en gennemgribende omgang, kom turen til toiletterne, 2 små runde hytter af rafter med stråtag. Et til damer og et til herrer. Det lå i behørig afstand til Lysthuset, og det var naturligvis et gammeldags ”das”, (det vil sige en spand, der stod under en træplade med hul i, med låg på). Hytterne var som nævnt bygget af rafter, så man kunne faktisk kigge ind gennem de små sprækker, der jo bliver mellem rafter af forskellig størrelse. WC’erne blev vasket og ferniseret, og jeg har aldrig følt, at de var uhumske, og der var aldrig klager over dem. I dag kan jeg godt opleve at træde ind på et offentligt toilet, hvor jeg foretrækker at gå igen uden at forrette mit ærinde.

I øvrigt kan jeg fortælle, at i damernes WC-hytte var der tre rum, og det ene af dem havde dobbelt toilet, altså 2 ”spande”. Det var meget hyggeligt at sidde der sammen med en anden, da man var barn. Der var ingen vand eller håndvask ved toiletterne. Hvis gæsterne ville have vasket hænder efter toiletbesøget, måtte de bruge vandpumpen, men det har jeg nu aldrig set nogen gøre. Disse toiletter blev fjernet samtidigt med, at man rev køkkenet til Lysthuset ned. Dette skete efter, at mor og far var rejst fra Tromnæs.

Hver mandag morgen var far henne og tømme toiletspandene. Indholdet blev gravet ned, og der blev gjort grundigt rent. For nogle år siden var min mand Kristian og jeg på tur med en naturvejleder, skovfoged Larsen, og han førte os ned til skovens fineste bøgetræ. Fra dette træ samles der frø (bog) til fine nye bøgetræer – og tænk, det træ står dér, hvor far havde tømt toiletspandene. Kristian og jeg trak på smilebåndet og blev enige om, at vore gæster i hvert tilfælde ikke havde ødelagt naturen. Efter forårsrengøringen af toiletterne blev hele parkeringspladsen

revet for grene og kviste – også ved hestebåsene. Der var ca. 20 hestebåse, og ved vor vandpumpe stod et lille trug, så hestene kunne blive vandet der.

Sæsonen starter:

Vi startede altid sæsonen, (sæsonen vil sige den tid, hvor Lysthuset var åbent), den første søndag i maj, netop som bøgen var sprunget ud, og det første, vi gjorde, når vi kom hen i Lysthuset, var at hejse flaget. Flagstangen er også fjernet nu, men den stod ude ved vejen lige foran verandaen.

Engang hvor jeg var ved at sætte flaget, kom der en pressefotograf og tog et billede – og jeg vidste ikke til hvad, men det viste sig senere, at dette billede gik land og rige rundt som turistfilm i biograferne.

Vi skulle jo have en masse ting og madvarer med i Lysthuset hver gang. Vi transporterede i en trillebør det hjemmebagte brød, æg, bacon, kaffe osv., som vi havde gjort klar til Lysthuset. Det var ikke let, og først mange år senere fik far lavet en vogn, som var en stor firkantet plade (godt 1x1 meter) med en ca. 10 cm høj kant. Derunder var der to cykelhjul og en træstang, så nu kunne vi stille lagkager og andre kager pænt og stabilt på vognen. Det var en stor hjælp. Der var altid en masse ting, der skulle transporteres frem og tilbage. Alle viskestykker, karklude m.v. skulle også med hjem og koges, så de var rene til næste søndag. Alt skulle være pinligt rent. Ofte var det koldt, når sæsonen startede, især hvis der var østlig vind, men der var alligevel altid gæster. ”Chokoladebordet” med glasdisken, det brune ”Cigarbord” og ”Iskassen” blev båret ud fra salen og stillet foran køkkenet. Det var vores disk, og her stod far og tog imod bestilling og solgte chokoladeis og andet. Det var ofte en kold tjans.

Af hensyn til hygiejnen og støvet fra luften indkøbte far altid slik og chokolade, der var indpakket. Det kunne f.eks. støve meget fra vejen, når bilerne kørte forbi. For at dæmpe på støvet, pumpede

far af og til nogle spande vand op ad brønden, som han så smed ud på vejen foran Lysthuset.

Gæsterne:

Mor og far havde en tæt kontakt med gæsterne. De fleste var stamgæster, og far og mor kendte dem, og hvis der kom gæster, som mor ikke kendte, så havde hun en utrolig evne til at få opklaret, hvem de var – hvordan hun så end bar sig ad.

Nogle af de mest trofaste gæster var redaktør Mørch med hele familien, bl.a. Bitten og Palle Mørch, og købmand Bernth med sønner og barnebarnet Lotte Havemann (madekspert og kokebogsforfatter).

De kom kørende i Bernth's Chevrolet "L 80", parkerede foran verandaen, og de sad altid i "krogen" på verandaen ved det hvide bord. Hurtigt bredte der sig en vidunderlig duft af deres gode medbragte mad, rejer, ål, grøntsager og meget andet. De var altid meget livlige. Det første, de gjorde, var at gå hen og hilse på far, altid noble og velklædte, frakken over armen, stokken i hånden, og der blev altid lettet på hatten, når de hilste. Det gjorde far også. Far var også altid nobelt klædt med slips og skræddersyet tøj fra Bernth og Borsalino-hat, og sådan stillede far i øvrigt altid i Lysthuset, uanset om det var til middagsselskab eller en skoleudflugt.

Mor var næsten altid i hvid kittel og så også helst, at pigerne var i sort kjole og hvidt forklæde. Hun stod jo næsten hele dagen inde i køkkenet i et mørkt hjørne og kogte kaffe og lavede æggekager osv. Det var et varmt sted at stå.

Mor var altid ude og hilse på Bernth's og Mørch's, begge familier fra Nykøbing.

Som børn var vi altid ovre ved hestebåsene og skulle se de fint pyntede heste. Vi havde en mand til at passe hestene, give dem vand og medbragt foder. Han var der om søndagen. Før bilernes tid kom der mange hestekøretøjer til Tromnæs.

Et køretøj, som altid vakte opsigt, var vognmand Thomsen's – det var simpelthen så flot og velplejet. Seletøjet var pudset og der var to ens, flotte, sorte og velplejede heste foran – det var en fryd for øjet, og de var trofaste gæster.

Under 2. verdenskrig kom mange cyklende, ofte på dårlige dæk, og Olaf, der boede ved Garret, havde det job at lappe og reparere cykler. Han var altid villig til at hjælpe til, og der var også ham, der ofte blev sendt afsted til bager eller mejeri efter yderligere forsyninger.

Søndagen:

Når vi åbnede i Lysthuset om søndagen, startede vi med at tænde op i komfuret, vaske borde af og lægge bordpapir på bordene. Så gjorde vi kage klar, glaserede lagkager og smurte massevis af hjemmebagt franskbrød, altid med frisk smør, der lige var hentet på mejeriet "Hjortebjerg".

*Jenny Andersen i køkkenet på Traktørstedet.
Kaffemaskinen, som står på komfuret kunne rumme 80 kopper kaffe.
Alt blev båret hen til Lysthuset fra Traktørstedet, både ved fester og i sommerperioden. (Ca. 400 m)*

Vi bagte selv så meget, vi kunne nå, og supplerede så op med wienerbrød og kager, oftest fra bageriet i Ørslev. Men på dage med mange gæster blev det ofte nødvendigt at sende bud med Nymands Busser (som kørte fra Tromnæs til Nykøbing), efter

brød fra Nykøbing, og de fór så rundt i byen og købte ind for os, både hos Carl Jensen, Dues og Dörffers Konditorier, og somme tider måtte vi sende venner og bekendte af sted på cykel både til Horreby og Ørslev efter ekstra forsyning af kage.

Under krigen hændte det da også, at vi om aftenen måtte ty til både sigtebrød og kiks. Der var rationering på alt, og det eneste, vi kunne købe uden mærker, var walesbrød, og det var så luftigt og let, at når vi kom ud med bakkerne til gæsterne, fløj det af fadene i blæsevej! Så var der lidt til bogfinkerne, og vi måtte gå efter ny forsyning.

Når vi serverede boller/brød, måtte gæster aflevere et 5 grams smørmærke. Vi havde meget travlt under krigen 1940-45. Ingen kom jo ud at rejse, så udflugten gik fra Nykøbing til Tromnæs med bus eller på cykel. Nogle tog toget til Egebjerg Station og spadserede ned til Tromnæs.

I begyndelsen af fars og mors tid ved Tromnæs var det kun kaffe, øl og vand, slik og is, vi solgte, men under krigen udviklede det sig til æggekage, smørrebrød og senere selskaber til middage, ofte foreninger, hvor det blev til en årlig tradition. De glædede sig til at komme hos os, og det var gensidigt. Jeg kan nævne sangforeningen Brage, Tandlægeforeningen, sparekassedirektør Hansens fødselsdag. Middelbo Outzen, Jens Andersen, Typograferne, kaffehandler Jeppesen, Maribo Dampmølle, Forsvarsbrødrene, Marineforeningen, Personlig Værn og mange flere.

Skoleudflugt:

Skoleudflugterne var et kapitel for sig. Det var skolerne i de nærmeste sogne, der tog til Tromnæs, og mange af dem havde også den gode tradition, at tage sognets ældre beboere med. De kom kørende i fint pyntede hestevogne. Det så flot ud, og når de passerede Lysthuset, vinkede de og råbte hurra. Det hørte mor, og så fór hun ud fra køkkenet med et viskestykke i hånden, som

hun viftede med, mens hun også råbte hurra – men så begyndte hestene at danse, for de blev urolige af den tumult. Jo, der var liv og glade dage.

Alle var i fint tøj, hvide ankelsokker og fine sko og kjoler. I dag er man jo som oftest mere praktisk klædt på. De ældre var også fint klædt med hat og oftest sort tøj. Det var jo desværre ikke altid solen skinnede.

Jeg tror nok, at hvis børnene havde haft to kroner med, så havde de virkelig mange penge at solde for, men helt garanteret skulle alle pengene bruges, og hen på dagen kom de så og spurgte, hvad de kunne få for 5 øre. Hvis det var mor, de handlede med, så fik de altid et godt køb. Disse skoler kom igen år efter år, så vi kendte jo både lærere og forældre, og lærerne legede altid sanglege med børnene.

Vandforsyningen i Lysthuset

Da vi som nævnt ikke havde indlagt vand hverken i huset eller Lysthuset, måtte vi pumpe det op og bære det ind i spande. I Lysthuset skulle der jo bruges meget vand, når vi havde åbent, og det skulle bæres ind i spande og hældes i en stor tank, som stod lige til venstre for døren, når man gik ind. Den kunne indeholde 30 spandfulde, og så kunne mor tappe vand fra beholderen, for der sad en hane i bunden af tanken. Så var det næsten som indlagt vand!

Men først skulle vandet pumpes op i spande, og derefter skulle zinkspandene, (og de var meget tunge), bæres ind og svinges op over kanten på vandbeholderen.

Da det som sagt var meget tungt arbejde, undfangede Dagny og jeg en idé, for der kom ofte nogle flinke fyre til Lysthuset søndag aften. Så var det, at vi begyndte at bære vand ind, og som regel varede det ikke så længe, før de unge mænd overtog arbejdet. Det virkede næsten hver gang! Bagefter fik de kaffe og kage, og jeg tror egentlig aldrig, at vore ”ofre” opdagede strategien.

Forskellige gæster

Det var også et godt besøgt sted for elever fra Corselitze, og de var hurtige til at finde ud af, at havde det regnet om søndagen, (så var der jo brød til overs), så kom de altid mandag aften og købte kaffe, for så fik de altid et par ekstra stykker wienerbrød. Det var mor nu også altid flink til, når der kom soldater. De fik jo ingen løn dengang, men så lagde mor altid ekstra brød på deres fad. Det gjorde mor også, når der kom gæster med mange børn. Mor havde altid noget til overs til andre. Men alligevel satte hun en grænse. Vi oplevede, at nogle gæster under krigen kunne finde på at spørge mor, om de ikke kunne bytte rationeringsmærker. Vedkommende havde mange rugbrøds- og byggrynsmærker, som de gerne ville bytte til smør eller kaffemærker, men den gik dog ikke. Nok var de kommet på landet, men ikke langt nok ud!

En smuk sommerdag med mange gæster i 1952

Vi havde gæster af alle slags, og der var mange, der om søndagen kom med madkurven til Lysthuset. De fik lov at sidde ved bordene, hvorpå der jo var lagt papir. Ofte fik de lov til at låne service, og de havde som regel selv øl med, da vi ikke havde spiritusbevilling, og det var også i orden, men hvis de tog termokaffe op af kurven, så var de gået for vidt.

Med raske skridt nærmede far sig bordet og gjorde dem opmærksom på, at vi solgte kaffe. Kun få blev fornærmede. De fleste fandt det rimeligt.

Priserne

Vore priser var altid rimelige, og kvaliteten af varerne var fin. Det var økologiske og altid friske råvarer. Kartofflerne blev gravet op samme dag, og kyllingerne slagtet samme dag, som de skulle tilberedes, da vi ingen fryser havde. Alt var frisk, akkurat som kokkene i dag forlanger på f.eks. Falsled Kro, Babettes osv. Mor fortjente 3 kokkehuer. Havde det været i dag, skulle vore priser jo have været noget højere.

Jeg har ordrebogen fra 1950, og her er et par eksempler på priser, f.eks. Sangkoret Brage: Spegesild med varme kartofler, æggekage. Kaffe med pandekager. Pris pr. kuvert: 7,50. Snedkermester Sørensen: Sild, ½ kylling, jordbær med fløde – 12,00. Og det store kolde bord kostede kr. 16,00. Eller 2 kanapeer, ½ kylling, hindbærtrifli, kaffe: kr. 10,50.

Ofte var det sådan, at vi måtte tale os frem til prisen, f.eks. Ved Tandlægeforeningen, der står ”Ikke over kr. 10”. Ufatteligt i dag, så mor og far har nok ofte været glade for, at de havde kartoflerne i marken. Far kunne godt være lidt irriteret, hvis folk hængte sig for meget i priserne, for de satte altid prisen efter, hvad vi måtte betale for varen, så når vi fik det til en rimelig pris, fik gæsterne det også, og mor var altid bange for at forlange for meget. Selv var hun meget nøjsom. Hun gav meget til andre.

Gæster om vinteren

Jeg kender ingen, der kunne nå så meget som mor, for selv om vinteren kom der jo gæster til Tromnæs. Hver søndag fyrede vi op i alle 3 stuer i brændeovnene, og vi bagte altid om lørdagen (vi bagte horn og franskbrød). Mange gik tur i skoven og kom ind og spurgte, om de kunne købe kaffe – og mor sagde aldrig nej.

En af de trofaste vintergæster var fabrikant Nobel, men de ringede dog gerne i forvejen. De ville meget gerne spise frokost dernede. Sild havde vi jo altid, og så slagtede vi en høne til høns i asparges og derefter ost og kaffe. Nobels ville aldrig have skiftet sildetallerkenen. De var altid så taknemmelige og tilfredse og Nobel havde altid en stor cigar med til far, og den lå ikke i et stort flot læderetui – nej, den var såmænd rullet ind i avispapir!

Isenkræmmer Hertz var en trofast gæst. Han holdt sin fødselsdag dernede, selvom det var vinter. Derfor foregik det hjemme i stuerne. Han havde nogle meget fine glas med, som de drak af, men dem lod han stå, da de gik. Til min fars 50-års fødselsdag kom Hertz med et fint gammel krystalglas på fod med en meget flot mat-slibning. I det hele taget fik far og mor ofte gaver af gæsterne.

Ubudne gæster

Indbrud har vi også været udsat for. Uvedkommende fandt ud af, at mange varer blev transporteret ned til Lysthuset om lørdagen for at være klar til søndag, og når vi så kom derhen om søndagen var vinduet brudt op, og væk var kaffe, røgvarer, hjemmebagt franskbrød, chokolade og også vores flag, som var helt nyt, og som var en gave til far og mors sølvbryllup fra isenkræmmer Hertz. Det var ærgerligt.

Hjælperne

Jo, far og mor var populære og afholdt, men vi havde jo som nævnt også gode hjælpere, dels i pigerne og dels koner fra omegnen.

En, som vi trak meget på, var Margrethe. Hun var først pige hos os i 1936, og derefter blev hun gift og bosat på Corselitze, hvor hendes mand var ansat. Derefter sendte vi ofte bud til Margrethe, og hun hjalp os, lige så længe som far og mor boede ved Tromnæs, hver eneste søndag, og også når vi havde brug for

ekstra hjælp til selskaber. Margrethe blev en uvurderlig hjælp for os. Hun vidste, hvordan det skulle være, og kendte alle gæsterne, og dertil kom, at hun var ikke så lidt af en humørbombe. Hun kan huske mange ting dernede fra, så når vi besøger Margrethe, taler vi meget om gamle dage.

En anden trofast kone var Marie ”Skomager” fra Karleby. Hun vaskede op hver eneste søndag, og hendes mand stod ude ved disken – lidt til fars irritation, da han var lidt ”sen” i modsætning til far, som var meget hurtigt opfattende og havde et godt overblik. Far var så vidt muligt med hver gang, vi åbnede, og altid om søndagen, og hvis han skulle til Hesnæs om hverdagen, og vi havde et selskab, så kom han altid derhen, når han kom hjem.

Lolland Falsters Landboforening

En meget stor udfordring for os var, da overlærer Lauritsen fra Næsgaard bestilte kaffebord til medlemmer af Lolland Falster Landboforening. De skulle først på markvandring på Corselitze, og derefter til Tromnæs for at drikke kaffe.

Det var en stor ordre, og vi var unægtelig meget afhængig af vejret, da der var stor sandsynlighed for, at der ville komme flere hundrede, og Lauritsen spurgte mor: ”Hvad gør vi, fru Andersen, for at sikre os godt vejr?” Mor svarede: ”Vi be’r til Vorherre”. Vi forberedte os grundigt, lånte service hos Hertz og borde og bænke i Forsamlingshuset, bestilte brød og bagte selv en masse. Dagen oprandt, og Gudskelov skinnede solen fra en skyfri himmel. Vi havde mobiliseret alle vore hjælpere og venner for at hjælpe til. Bilerne begyndte at strømme til, og de blev bare ved. Det viste sig, at der var 700 gæster, og alle var spændt på at se, hvordan vi fik afviklet det. Men det gik fint, alle var tilfredse. Det var jo før termokandens opfindelse, så inden, vi gik i gang med at servere, var alle kander fyldt og sat i varmt vand. Også i ovnen stod der porcelænskander, og den store kaffemaskine var i fuld gang. Det var en maskine af kobber, jeg mener, at den rummede 80 kopper.

Til fars og mors afskedsfest deltog overlærer K.P. Lauritsen fra Næsgaard, og i sin tale omtale han netop dette kaffebord meget rosende og sagde:” De sidste fik akkurat lige så god betjening som de første” – takket være alle vore gode hjælpere.

Sangkoret Brage

Vi havde et godt forhold til alle vore selskaber, der kom til Tromnæs og Lysthuset. De var sikre gengangere, men specielt var Sangkoret Brage. De stillede altid med et utroligt højt humør. En gang kom de kørende med barnevogne. De var blevet sat af bussen ved Alléen og kom så kørende med nogle af deltagerne i barnevogn som skrigende unger.

Et år var de klædt ud som indianere. De var altid sjove, og så underholdt de os og de øvrige gæster med sang.

De fik altid sild, æggekage og pandekager, og en af de ældre sangere, ”Nikolajsen”, bad altid om at få fedtet med hjem fra æggekagen, og det fik han naturligvis.

Når de havde spist, stillede de altid op i en halvcirkel ude ved flagstangen og sang. Så var der tyst og stille, alle lyttede, og vi gik i stå med vort arbejde, for var det måneskin over Østersøen, og de stod og sang ”Når fjordene blåner”, så var det en oplevelse for alle sanser. Engang sang de ”Vuggevisen” for Peder, vores yngste. Det er vel få, der er sunget i søvn af et helt kor.

Kunstnerne

Mange kunstnere fandt vej til Tromnæs. Smukt og idyllisk var der jo, og i vores hjem hang der mange fine malerier og akvareller.

Vi fik altid kontakt med kunstnerne, der kom der, og ofte købte vi et billede.

Det allerførste billede, vi havde, fik min mor foræret af J.H.

Ankersen. Han blev budt på kaffe, og derefter forærede han min mor sit kunstværk, et meget smukt billede, der i dag hænger i min stue.

Andre kunstnere var Dickmann og N.L. Kristiansen, som vi har to fine malerier af - og især Anna Lisa Reuter Lorentsen's kunst har vi meget glæde af.

Vi har desværre aldrig haft en gæstebog i Lysthuset, men mange gæster gjorde som de kongelige på Fredensborg Slot, de skrev deres navne på ruden, såvel kendte som ukendte. Bl.a. har Holger Drachmann ridset sit navn i en rude, men denne rude er væk nu, smadret ved hærværk – hvor er det synd.

Pinse

Vi åbnede pinsemorgen kl. 4 med vor store madkurv fyldt med hjemmebagte horn og en masse franskbrød. Så kom de unge, der havde været til bal i Forsamlingshuset, og vi havde mange faste stamkunder, som aldrig svigtede. Én kom altid med en buket til far, og de blev modtaget med knus og kram. Der var en herlig stemning.

Hvis det var godt vejr, var det en lang og streng dag for os, for ofte var vi først færdige kl. 11 om aftenen, og 2. pinsedag åbnede vi jo igen, men først hen imod frokost, og var det fint vejr begge dage, kom der jo mange af vores stamgæster fra Nykøbing til frokost, som de selv medbragte.

Kortspil i Generalens Lysthus pinsemorgen efter morgenkaffen.

Stående med kasket Olaf Nielsen, Garret, og Hans Frederik Andersen, den forreste er ukendt.

Siddende fra venstre: Anders Slente, Egebjerg, Sigurd Møller, tidl. Blangsløv, Marius Matthiesen, Sønder Alslev .

Med ryggen til: Fra venstre er det kontrolassistent Viggo Larsen, ved siden af Karl Andersen, Sønder Alslev.

Pinselørdag var nok det tidspunkt, hvor mor bankede mest ihærdigt på barometeret. Vi var jo meget afhængige af vejret – hvor meget skulle vi bage, og hvor meget skulle vi købe ind? Det hændte, at grisene fik is, og hønsene fik wienerbrød!

Vor iskasse bestod af zinkbeholdere, hvori der blev fyldt is. Så kunne der lægges flødeis ned i beholderen, og de kunne holde sig et par dage. Vi havde jo ikke elektricitet.

Som børn var det Dagnys og min tjans at sælge is. Vi solgte da de fleste, og vi tog aldrig en is uden at spørge. Vi skiftedes til at spørge, og vi skiftede også imellem far og mor. Så følte vi ikke, at vi spurgte så tit, men de har nu nok fundet ud af det.

Når vi solgte is og chokolade og skulle beregne, hvor meget kunden skulle betale, havde vi som hjælpemiddel 15-tabellen liggende i en skuffe, som vi trak lidt ud. Så klarede vi den.

Sct. Hans

Sct. Hans aften havde vi altid et stort bål ca. 100 meter syd for Lysthuset, og der blev altid sendt en heks afsted til Bloksbjerg. På stranden, hvor bålet blev lavet, var der nogle gode træer til at sætte heksen op i, og det var Olaf fra Garrets job at sørge for heksen.

Han kom til Tromnæs om eftermiddagen og lavede heksen af lidt træ og halm. Det var som regel Dagny, der leverede tøj til hende, og så blev heksen monteret med heksehyl.

Om aftenen sad Olaf så klar oppe i træet, og når bålet var i gang, antændte han heksen oppe i træet, og hun kørte så på en ståltråd, der var spændt fra træet til toppen af bålet – og så hylede det jo, når heksen fløj afsted på ståltråden og ned i bålet. Jeg tror også nok, at Olaf ”hylede” – det var meget virkningsfuldt.

Det kunne hælde, det var regnvejr, men heldigvis var det oftest godt vejr, da jeg var barn! Vi hængte kulørte lamper op på verandaen ved Lysthuset, og der kom rigtigt mange og drak kaffe, og der var en meget hyggelig stemning.

Fra Hjortebjerg Skole kom børnene altid, og dem blev der bestilt chokolade til. Fra Rekonvalescenthjemmet i Karleby kom alle patienterne sammen med Søster Ella og Søster Dagny. De kom gerne i taxa.

Vore brugsuddeler fra Sdr. Alslev var en sikker gæst og nede ved bålet var det altid ham, der sang for. To sange blev altid sunget ”Vi elsker vort land” og ”Der er et yndigt land” – og der blev virkelig sunget. Stemningen var helt fantastisk, og det er vel også sådan, at man husker bedst de gode aftener og oplevelser. Jeg kan aldrig opleve en Sct. Hans aften uden, at jeg tænker mig tilbage til Tromnæs.

Vi gik jo også i stå i vores arbejde, mens bålet var tændt og nød synet, når det spejlede sig i Østersøen. Det var jo mørkt. Bagefter skulle vi i gang med opvasken og ud ved alle bordene for at finde porcelænet, og det er da hændt, at vi overså noget, som vi først fandt næste dag – men hvor var det en hyggelig aften.

Afskedsfesten

Efter 39 år ved ”Tromnæs” ville far og mor gerne nyde deres otium i Karleby, hvor de havde købt et hus, så de valgte at opsiges deres stilling, inden de blev for nedslidt, og de ville flytte stille og roligt, inden de kunne have holdt 40 års jubilæum – men sådan kom det ikke til at gå. Det kom absolut ikke til at gå stille af.

En kreds af venner og gamle kunder ville gerne sige tak, så der blev nedsat en festkomité. Man ville holde en afskedsfest for dem, og jeg skal love for, at det lykkedes. Det var helt fantastisk.

Malerinden frk. Reuter Lorantzen havde skabt en smuk ramme om festen med en dekoration af ”Generalens Lysthus” i baggrunden, og foran denne var man så forsamlet til fest, ganske som deltagerne havde været det så mange gange før.

Efterskrift:

Hegnsmandshusets traktørsted fungerede til 1972 med nye værter.

Også før Jenny og Hans Frederik Andersen overtog hegnsmandshuset og Generalens Lysthus var det et populært udflugtssted.

På billedet herunder er det Fabrikant Rasmussen med familie, der er på udflugt til Generalens Lysthus med familien i 1902.

På session i gamle dage

Af Kate Andersen og Inger G. Rasmussen

Kate Andersen og Inger G. Rasmussen er slægtsforskere og følger hele tiden med i de muligheder Rigsarkivets digitalisering af historiske dokumenter giver for at følge slægten. Det kan være retsprotokoller, skifteprotokoller, dødsattester og som her lægdsruller.

Soldaten til højre er Jens Hansen, født i 1878 i Horreby. Han var på session i 1896 og afstjente sin værnepligt i 1900 på Kastellet i København. Han var desuden indkaldt i 1902 og 1904 og blev slettet af lægdsrullen i 1921.

I dag hvor man har folkeregister og CPR-numre, kan man nemt følge den enkelte persons bopæl over tid, men hvordan var det tilbage i tiden? Blev alle boende på den egn, hvor de var født?

De, der har forfædre på landet – og det er næsten alle – kan finde interessante oplysninger om alle landbostandens sønner i lægdsrullerne. Fra 1790 blev alle drenge lige fra fødslen indført i sognets lægdsrulle. Men det var udelukkende drengene på landet, for mændene i byerne skulle først efter 1848 deltage i forsvaret af Danmark.

Ud over folketællingerne er lægdsrullerne – land- og søruller – en af de bedste kilder til at besvare disse spørgsmål. Lægdsrullerne er en fortegnelse over den mandlige del af befolkningen, som kunne udskrives som soldater, både dem der blev soldater og dem som på grund af for eksempel sygdom blev kasseret.

Historie:

I 1600 til 1800 årene bestod hæren dels af geworbne soldater (hvervede soldater) og dels af en landmilit (landssoldater).

Landmiliten blev tvangsudskrevet blandt bønderkarlene, idet godsejerne valgte dem blandt sine fæstebønder.

I 1733 var stavnsbåndet blevet indført, hvilket betød, at de unge mænd ikke måtte rejse fra deres fødesogn. Før 1733 kunne de flytte rundt, men kun efter bevilget ansøgning.

I forbindelse med stavnsbåndets opløsning i 1788 overtog staten ansvaret fra godsejerne m. fl. for udskrivning af værnepligtige soldater blandt bondestanden. Samtidig begyndte man afviklingen af den hvervede hær. *¹

Det er værd at bemærke, at alle blev skrevet ind i lægdsrullerne, men ikke alle blev værnepligtige. Alderen ved indskrivning og sletning af lægdsrullen har også ændret sig gennem tiden – se skemaer herunder.

År	Værnepligtige	Undtaget for værnepligt
1788-1828	Kun sønner af bondestanden Mænd der var flyttet til byerne fra landet	Sønner af familier, som ikke selv var af bondestand (degne, møllere)
1829-1847	Som ovenfor Sønner af møllere, kromænd og landhåndværkere blev nu også regnet til landbostanden	Sønner af familier, som ikke selv var af bondestand
1848	Alle mænd blev ekstraordinært indkaldt	
1849-1912	Den almindelige værnepligt blev indført i kongeriget og i hertugdømmerne, hvorefter alle mænd uanset stand var værnepligtige	Lærere og ordinerede gejstlige

År	Alder ved optagelse	Alder ved sletning
1788-1808	0 år	36 år
1808-1849	0 år	45 år
1849-1869	14/15 år (Det år hvor drengene blev konfirmeret)	38 år
1869-1912	17/18 år (Det år hvor, den værnepligtige fyldte 18 år)	38 år
1912	18 år	36 år

Lægdsrullerne for perioden fra omkring 1600 til 1790 er kun sparsomt bevaret.

Lægdsrullerne indtil 1931 er scannede, og ligger på nettet – Rigsarkivets hjemmeside. Her finder man også vejledninger i brugen. *2

I lægdsrullerne kan man finde oplysninger om:

Fødselsdag

Faderens navn (moderens hvis sønnen er født uden for ægteskab)

Fødested og opholdssted

Højde

Eventuelle legemlige skavanker

Hvor værnepligten blev aftjent

Dødsår, hvis den værnepligtige døde inden sin sletning af lægdsrullen

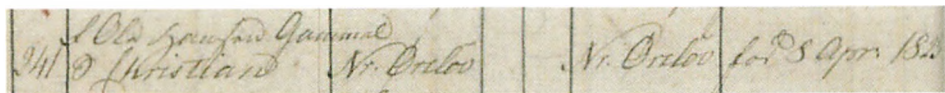
Militære straffe.

Al. Fødsels- Nr.	Oppe fødsels- Nr.	Faderens og Sønnens Navne.	Sønnens Fødested.	Hv. bev. Nr.	Op- st. Tid.	Hv. han har opholds- sted.	Bemærkninger.
------------------------	-------------------------	----------------------------------	----------------------	--------------------	--------------------	-------------------------------------	---------------

Ovenover ses opbygningen *3 af en side i de tidligste lægdsruller.

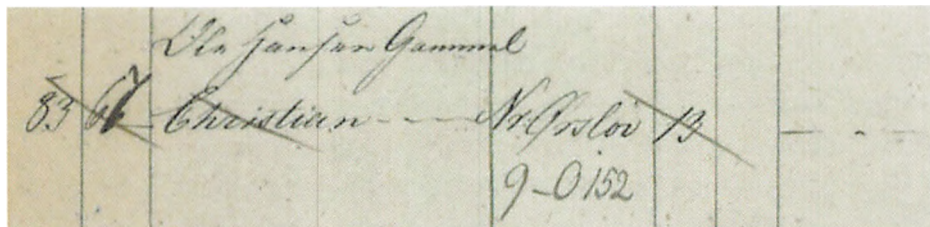
Eksempel:

Christian Olsen blev født den 8. april 1825 i Nørre Ørslev Sogn, død 29 januar 1903 i Karleby Sogn, hans far var Ole Hansen.

Ovenover ses siden fra lægden for Nørre Ørslev Sogn, hvor Christian blev indskrevet i tilgangsrollen 1825.

Herefter kan man ved hjælp af hans nummer følge ham i hovedrullerne, indtil han flytter eller bliver slettet.

I hovedrullen 1838 kan man se (billedet ovenover), at Christian flytter i 1839 fra Nørre Ørslev Sogn – angivet ved hjælp af ”koden” 9-0152 – flytningen fremgår også af tilgangsrollen for Karleby Sogn samme år.

I hovedrullen 1843 er Christians højde angivet til 65½ tommer, og da en dansk tomme er 2,615 cm, må han have været 1,71 m høj. Endvidere ser man, at han blev indkaldt som dragon ved 4de regiment fra 31/3 1847.

Han blev slettet af rullen i 1863.

Fra begyndelsen af 1877 blev der uddelt erindringsmedalje for deltagelse i krigen 1848-1850 – også kaldt Treårskrigen eller 1. Slesvigske Krig – denne erindringsmedalje skulle man ansøge om at få tildelt. Christian Olsen var en af de mange, der fik medaljen. I hans ansøgning, som man også finder på Rigsarkivets hjemmeside, ser man, at han havde været soldat fra 1. april 1847 til 11. februar 1851 ved 4. Dragonregiment, 1. Esdragon med nr. 55.

Et andet eksempel er Jørgen Christian Rasmussen, født den 25. december 1835 i Eskilstrup Sogn, død 15. februar 1924 Aastrup Sogn, søn af Rasmus Christiansen.

Ud fra lægdsrullerne kan man konstatere, at han flyttede noget rundt på Falster. I følge lægdsrullen opholder han sig i 1867 i Nørre Ørslev Sogn, hvor han også boede, da han blev slettet af lægdsrullen i februar måned 1874.

Han deltog i krigen 1864, for sin deltagelse fik han tildelt erindringsmedalje i 1877.

Fra 1913 kunne personer, der havde deltaget i krigen 1864, ansøge om en livsvarig hædersgave på 100 kr. årligt.

Jørgen Christian Rasmussen, der boede i Aastrup Sogn, ansøgte om hædersgaven den 24. november 1913 og fik den.

I sin ansøgning har han anført, at ”jeg stod ved et Detachment som laa paa Fanø, så længe Krigen varede. Senere kom jeg til 21. Regiment 7. Kompani på Fyn Nr. 119”.

Ansøgningerne om hædersgave er ikke scannede, men skal bestilles til gennemsyn på Rigsarkivet.

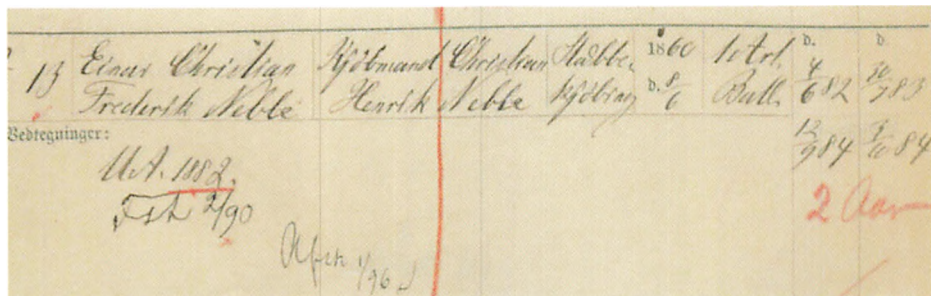
Umiddelbart lyder 100 kr. årligt ikke af meget, men på den tid var det mange penge.

I 1910 kostede 1 kg. hvedemel 24 øre, 1 kr. kaffe 4 kr., 1 l mælk 14 øre og 1 kg. svinekød ca. 1,25 kr. *6

Aldersrente (folkepension) blev først indført i 1922 og i 1927 modtog et ægtepar i landkommunerne 600 kr. årligt.

Drenge, der var født i byerne, kom med lægdrullen i 1848.

Købmand Christian Henrik Nebles søn Einar Christian Frederik Neble f. 8/6-1860 i Stubbekøbing.

I lægdsrullen kan man se, at han som 18-årig mødte på session i 1878. Han var soldat ved 1ste Artilleri Bataljon i 2 perioder. Han blev slettet af lægdsrullen i januar 1896, da han var 36 år gammel. Tilgangsrulle 1878, omskrevet 1889 for Stubbekøbing By. *³

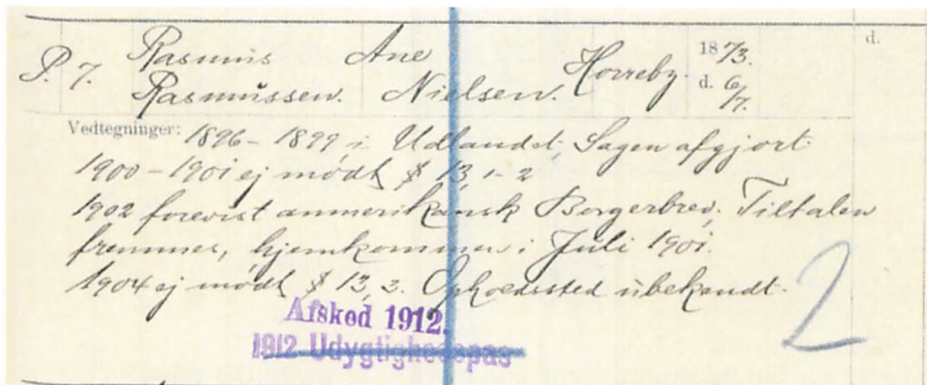
Udeblivelse og afrejse til udlandet:

Fra omkring 1860 kan man se i lægdsrullerne, at der var mange unge mænd, som var rejst fra sognet uden at meddele hvornår og hvorhen. I mange tilfælde var den pågældende udvandret – især til Amerika.

Udeblivelse kunne i 1914 give bøder fra 4 til 400 kr. eller fængsel afhængig af antallet af udeblivelser og om udeblivelsen skete i krigstid. Under formildende omstændigheder kunne straffen nedsættes og ved misforståelser helt bortfalde. *¹

Et eksempel på en, der er udvandret, er Rasmus Rasmussen. I hovedrullen 1891, omskrevet i 1902, for Horreby Sogn, er Rasmus Rasmussen skrevet ind, 18 år gammel, søn af Ane Nielsen, født uden for ægteskab i Horreby den 6/7-1873.

Han står i Udvandredatabasen*⁴. I 1891 rejste Rasmus Rasmussen til Minneapolis, Minnesota, USA. Rasmus, der var tømrer, havde inden afrejsen opholdt sig i Eged, Horreby Sogn.

I rubrikken vedtegninger ser man, at han er udeblevet fra session flere gange.

Fra 1896 til 1899 opholder han sig i udlandet og i 1900-1901 møder han ikke op ved sessionen. I juli 1901 kommer han hjem. I 1904 møder han igen ikke op, og man ser, at hans opholdssted er ukendt.

Sagen er derfor afgjort i henhold til §13, 1-2-3 *⁵, det vil sige, at han muligvis har fået bøde eller fængselsstraf for udeblivelsen, selvom han har fået amerikansk borgerbrev i 1902.

Han blev først slettet af rullen i 1912.

Kilder:

Rigsarkivets hjemmeside: <https://www.sa.dk/da/>

*¹ Slægtsforskning i lægdsruller, søruller og i hærens og søværnets arkiver af Jørgen Green – Forlaget Grifko.

*² Rigsarkivet

<https://www.sa.dk/wp-content/uploads/2017/06/godt-i-gang-med-lægdsruller-juni-2017.pdf>

*³ Rigsarkivet – arkivalier online, vedrørende opslagene i lægdsrulleerne

*⁴ Udvandredatabasen

<http://www.udvandrerarkivet.dk/udvandrerprotokollerne/>

*⁵ Lov om værnepligt af 6. marts 1869

*⁶ Mark og skilling, kroner og øre – Pengeenheder, priser og lønninger i 360 år (1640-1999) af Poul Thestrup – Statens Arkiver 1999

Et tilbageblik.

Af Carsten Aner

En mørk og regnfuld aften i 1976 parkerede jeg efter mange timers kørsel bilen i skolegården ved Horbelev Skole. Jeg skulle til møde med skolekommissionen om min ansøgning til den ledige stilling som skoleinspektør ved Horbelev Skole. Mit armbåndsur viste, at jeg var kommet i rette tid og jeg åndede lettet op. Jeg havde kørt i mange timer – helt fra Gråsten i Sønderjylland – og da det var en tid uden et moderne hjælpemiddel som GPS, var det usikkert om den beregnede tid for min ankomst ville holde. Men mine beregninger havde holdt stik, selvom jeg havde haft lidt svært ved at finde vejen i Maglebrænde, hvor jeg skulle dreje fra mod Horbelev. Det var heller ikke lettere mellem Maglebrænde og Horbelev, da det ikke var muligt at få et indtryk af det forbigående landskab, idet mørket til siderne syntes uigennemtrængeligt samtidig med at vejens våde asfalt kun blev oplyst nogle få meter frem af bilens forlygter. Det virkede nærmest som om jeg kørte ud i intetheden. Men endelig dukkede Horbelevs gadelygter frem.

Horbelev skole i 1976. Øverst til venstre inspektørboligen "Højmark"

Horbelev Skole var ganske ukendt for mig og da jeg steg ud af bilen, blev jeg imponeret over de mange store bygninger. Jeg bevægede mig over til hovedbygningen, hvor jeg blev modtaget meget venligt af skolekommissionsformanden. Efter samtalen med den samlede skolekommission – en samtale som forløb i en venlig og afslappet atmosfære – kunne formanden fortælle mig, at kommissionen så meget positivt på min ansøgning, men at jeg måtte afvente et endeligt svar. Jeg begyndte da turen tilbage til Gråsten fuld af optimisme og forhåbninger. Nu skulle jeg tilbage og fortælle familien om resultatet af den lange tur og om hvad det ville betyde for os allesammen.

Brevet om min endelige udnævnelse modtog jeg nogle dage senere og 1. december 1976 flyttede vi ind i inspektørboligen Højmark og jeg begyndte på mit nye job. Den megen venlighed og imødekommenhed som vi blev modtaget med af både lærere, sekretær, pedel og rengøringspersonale samt forældre, elever og myndigheder står stadig meget klart i min erindring. Der var meget at lære for en meget ung nyudnævnt skoleinspektør, men med støtte og forståelse fra alle sider lykkedes det at komme helskindet igennem den første usikre tid.

I de år var Horbelev en større landsby med et livligt forretningsliv. Der var forretninger af enhver slags – bl.a. flere købmænd, malerforretning, el-installatør, radioreparatør, frisører, bageri, trikotage – der kunne købes møbler, cykler, fjernsyn – og naturligvis var der også håndværkere – bl.a. snedkere, tømrere, smede, mekanikere, murere. Alt kunne købes eller repareres i Horbelev. Penge skulle der til og derfor var de store banker også repræsenteret i bybilledet med hele 3 bankfilialer. Postbuddet kom sågar hver dag med breve og aviser. Selv lægen, præsten og dyrlægen var en del af lokalsamfundet og stod naturligvis til rådighed med deres kompetencer nærmest døgnet rundt. De mange landmænd fra oplandet gjorde deres indkøb af forskellig slags i Horbelev og det gav ekstra omsætning i dagligvareforretningerne.

Det var gennemgående, at alle gjorde meget for at støtte op om og bevare de funktioner og den service, der skal til for at det lokale samfund fortsat kan leve. Også de lokale politikere - uanset politisk parti - varetog Horbelevs interesser på bedste måde i byrådet i Stubbekøbing.

I ethvert lokalsamfund er der nogle tilbagevendende traditioner og sådan var det også i Horbelev. Den årlige gymnastikopvisning, høstfesten og fodboldugen var hver for sig kulminationen på en langtidsindsats enten arbejds- eller fritidsmæssigt. Disse højdepunkter kunne gennemføres, fordi der var et stærkt foreningsliv – bl.a. idrætsforeningen, gymnastikforeningen, dilettantforeningen og borgerforeningen.

En af de tilbagevendende traditioner var, at Horbelev Skole afholdt den årlige skolefest for elever, forældre og skolens personale på Horbelev Kro. Alle mødte frem. Hovedindslaget i festen var hvert år den aktuelle 7. klasses opførelse af skolekomedien på salens gamle scene. Den blev naturligvis modtaget med langvarigt bifald. 7. klasses forældre var altid dem, der klappede højest. Og sådan skal det være.

Der bliver budt velkommen til skolefesten i 1978.

Derefter var der kaffebord for forældre og lærere, dans for de store elever og glidebane for de mindre i den store sal.

Ligesom borgerne støttede op om forretningslivet og skolen, var der også forståelse hos skolens personale for vigtigheden af at bo i lokalsamfundet.

Dengang boede det meste af skolens personale i Horbelev, hvilket helt klart har været en medvirkende årsag til en aldrig svigtende opbakning til skolen. Personalet var synligt i hverdagen fra morgen til aften og fik dermed også en vigtig rolle i byens liv. De var med i foreningslivet, elever og forældre mødte dem hos de stedlige købmænd og de var involveret i nye tiltag til gavn for Horbelev. Kort sagt var de en uundværlig del af lokalsamfundet.

Ved skolens 80 års fødselsdag mødte lærerne i tøj, der kunne være fra 1907

Som nævnt var skolens samlede personale fuldt bevidst om betydningen af deres deltagelse i lokalsamfundets aktiviteter – også efter skoletid. Men samtidig var det også vigtigt at bevare og styrke skolens gode omdømme. Det blev gjort gennem højnelse af den faglige og sociale indlæring hos eleverne. Det faglige område blev højnet ved indførelse af nye og tidssvarende undervisningsmetoder mens det sociale område blev styrket ved at give eleverne oplevelser gennem lejrskole, hytteture, ture

til København, det årlige orienteringsløb og ved afholdelse af forældredage.

En af de særlige aktiviteter, som i disse år kunne etableres af de kommunale myndigheder og som betød tryghed i hverdagen for de mindre elever og deres forældre, var skolebuskørsel. Horbelev skole havde en skolebus, hvis rute hvert år blev tilrettelagt efter de mindre elevers bopæl, således at de kunne bringes sikkert til og fra skole hver dag. Dette aktiv var et naturligt led i skolegangen dengang.

Udstilling i forbindelse med emneuge i 1980. Foto: Fl. Karlsen, Ny Dag

På trods af den velvillige opbakning fra lokalsamfund og de kommunale myndigheders side var det vigtigt at tænke fremad og det lykkedes da også at etablere et stærkt samarbejde med Storstrøms Amt og Stubbekøbing Kommune om oprettelse af et antal specialklasser på Horbelev Skole. Dermed blev skolens rolle styrket i kommunen, hvilket var til fordel for både lokalsamfundet og for kommunen som helhed.

Hverdagen i Folkeskolen forløb noget anderledes i 1970-erne end den gør i dag. Jeg vil slutte med en lille fortælling fra dengang om lærer Hansens time i en 1. klasse. Måske kan den genopfriske den ældre generations mindelser fra deres egen skoletid.

EN TIME MED EN 1. KLASSE.

Klokken ringede. Lærer Hansen rejste sig fra sin stol på lærerværelset. Det var den 4. skoledag i det nye skoleår. Lærer Hansen havde glædet sig meget til at komme i gang igen med skolearbejdet. Et længe næret ønske om at blive klasse- og dansklærer for en 1. klasse var gået i opfyldelse.

Larmen fra eleverne slog lærer Hansen i møde, da han trådte ud på gangen til klasseværelserne. To elever fra 1. klasse kom råbende imod ham: ”Lærer Hansen! Lærer Hansen! Viggo kaster med frikadelle-madder inde i klassen.”

”Jamen dog!” sagde lærer Hansen og satte farten op.

Da de alle tre drejede om hjørnet på gangen, mødte de to andre elever fra klassen.

”Viggo er holdt op nu, for han har ikke flere madder,” råbte de. ”Men Jørgen græder, fordi Knud sparkede ham, da de spillede fodbold i frikvarteret.”

Lærer Hansen gik endnu hurtigere og endelig nåede han med et efterhånden stærkt forøget følge hen til klassen, hvor der udspillede sig tumultagtige scener. En græd, tre – fire elever diskuterede højlydt, hvis skyld det var, en femte legede støjende på gulvet med sin traktor, atter andre morede sig med at fange hinanden. Lærer Hansen rømmede sig. Alt forblev uændret. Lærer Hansen åbnede atter munden for at sige noget – ganske højt, men Lis – en af pigerne i klassen – tog beredvilligt ordet for ham og råbte med tordenrøst: ”Nu er lærer Hansen kommet, kan I så være stille.” Det hjalp. Alle satte sig på deres pladser og tavsheden sænkede sig over hele lokalet. 20 par forventningsfulde øjne stirrede på lærer Hansen, da han tog plads ved katederet.

”I dag,” indledte lærer Hansen, ”skal I lære et bogstav.”

”Lærer Hansen! Lærer Hansen!”

Det var Søren som ville sige noget.

”Lærer Hansen! Hvornår skal vi hjem?”

”Jamen Søren,” svarede læreren, ”du er jo lige kommet, så det varer lidt endnu. Som sagt, i dag skal I lære jeres første bogstav. Det er et ø.”

”Lærer Hansen! Må jeg gå på wc,” afbrød Åse. ”Jeg kan ikke holde

mig længere.”

”Må jeg så gå bagefter?” spurgte Børge.

Lærer Hansen begyndte at svede lidt i håndfladerne.

”Ja, ja da,” sagde Hansen, ”så siger vi det. Men skynd dig lidt Åse. I skal altså lære et ø. Nu skriver jeg et ø på tavlen. Se godt efter.”

”Hvornår skal vi spise?” spurgte Bent. Han havde allerede hånden nede i tasken efter madkassen.

”Det varer ikke så længe,” svarede lærer Hansen engleblidt. ”Nu skal du først se herop på tavlen. Kender I nogle ord med lyden ø?”

Straks røg Peters lille ivrige finger i vejret.

”Peter?”

”Ja, ø!” var svaret prompte. ”Det kan man blive fuld af,” fortsatte Peter ivrigt fortællende. ”Du skulle lige have set min far i fredags
.....”

”Ja, ja, Peter! Det er godt”, afbrød lærer Hansen nervøst. ”Er der nogle, som kan andre ord med ø?”

Efter et øjeblik tøven kom Alfreds finger i vejret.

”Alfred?” spurgte lærer Hansen.

”Økse!” svarede Alfred. ”Ligesom ham prins Valiant. Kender du ham?”

”Næh!” svarede lærer Hansen og fornemmede straks, at han burde have kendt den nævnte person.

”Han er ellers mægtig god,” fortsatte Alfred. ”Han gør bare sådan.”

Alfred greb sin flotte nye lineal og ville med et drabeligt hug mod sidemandens hals anskueliggøre prins Valiants kunne, hvilket ville have nedsat antallet af elever i klassen med en, hvis ikke lærer Hansen i sidste øjeblik havde fået fat i Alfreds løftede arm.

”Næste gang jeg spørger dig om noget, skal du bare svare og ikke vise det,” sagde lærer Hansen, mens han – hivende efter vejret efter denne personlige rekord i længdespring – vaklede op til katederet igen.

”Nu har I set børn, hvordan et ø ser ud. Jeg har en hel masse gamle aviser, som jeg deler ud til jer. Så skal I klippe bogstavet ø ud af dem og klistre ind i jeres hæfter.”

Kort tid efter var alle i klassen travlt beskæftiget med at klippe og klistre ø-er. Arbejdsroen blev dog ret hurtigt afbrudt af høje smertenshyl.

”Lærer Hansen! Lærer Hansen!” råbte Randi. ”Vil du ikke nok sige noget til Svend? Han sidder og stikker os i enden med en spids blyant, når vi går forbi ham.”

”Hold straks op med det,” sagde lærer Hansen strengt.

”Kom herved, lærer Hansen!” kaldte Ib.

Lærer Hansen ilede hen til Ibs bord for straks at få denne nye situation under kontrol, men standsede med et ryk, da han ikke kunne undgå at se, hvad der skjulte sig under Ibs ivrige pegefinger. Et strandbillede med en frodig nøgen dame, sprang ham lige i øjnene.

”Kunne du tænke dig hende?” spurgte Ib med et ansigtsudtryk, der viste langt mere viden om dette prekære emne end man ellers kunne forvente af en elev i 1. klasse.

”Øh, ø...h!” svarede lærer Hansen overrumplet.

Efter et øjeblik tøven genfandt han næsten herredømmet over sig selv og fortsatte med en febrilsk og skinger stemme: ”Nu skal I pakke sammen, for vi skal spise, når klokken ringer.”

Der blev hurtigt ryddet af bordene og madpakker og madkasser med meget forskelligt indhold kom frem. Alle spiste, undtagen lærer Hansen. Han måtte nemlig først fordele mælkekartoner, snøre 2 elevers sko, lede efter et viskelæder, der var forsvundet fra en tredje, fortælle hvem der skulle til tandlæge næste dag, åbne en madkasse, som var gået i baglås og reparere en legetøjstraktor.

Da lærer Hansen endelig kunne tage sin flade madpakke frem, ringede det til frikvarter. Eleverne forsvandt ud i gården og lærer Hansen pakkede sin madpakke sammen med et sørgmodigt suk. Han skulle ud og være gårdvagt. Lærer Hansen så op. Bent sad tilbage. Han manglede at spise den sidste mad, en makrelmad med et flere centimeter tykt lag mayonnaise. Lærer Hansen skyndede på ham og til sidst fik Bent presset den sidste bid ned. Han så op på lærer Hansen med et tilfreds udtryk i øjnene. Endelig mæt. Bent lukkede madkassen. Det kneb, men efter en indædt kamp lykkedes det at presse låget ned over bunden, selvom det var svært, når fingrene gled på grund af mayonnaisen, der havde fordelt sig i et jævnt lag over hele madkassen. Bordpladen var heller ikke gået ram forbi, men endnu værre blev det, da lærer Hansen resigneret måtte konstatere, at han ikke nåede at gribe ind før Bent med

en beslutsom bevægelse pressede den mayonnaiseindsmurte madkasse ned i tasken til alle de fine nye bøger.

”Farvel!” sagde Bent. ”Nu går jeg ud og leger.”

”Farvel!” sagde lærer Hansen og trykkede tøvende Bents fremstrakte hånd.

”Man må aldrig vise eleverne fra sig,” slog lærer Hansen fast over for sig selv, da han tog en serviet for at tørre mayonnaisen af sine hænder. Efter at have lukket døren til klasseværelset, tørrede han endnu en gang hænderne og dørhåndtaget – denne gang meget eftertænksomt. Måske mindedes lærer Hansen den glade og sorgløse tid på seminarieret.

Foto Borge Kaae

Konkurrencer på sidste skoledag 1977 - tovtrækning.

Lidt om telefoni

Af Karin Suhr Rasmussen

En telefon er noget vi har i nærheden af os – i lommen, i tasken eller på bordet ved siden af os. De fleste unge vil helst have den i hånden, men for ikke så længe siden var telefonen lænket til væggen.

Den første telefoncentral blev taget i brug i 1881 i København, og i løbet af få år startede flere selskaber rundt om i provinsen. I Stubbekøbing i 1886 med en aktiekapital på 4.400 kr. og med færre end 50 abonnenter. I vejviseren fra 1912 er der ikke opført telefonnumre i personregistret, men der er flere annoncer, hvor der er oplyst et telefonnummer, bl.a. P.W.Wulff med nr. 6 og Freys Hotel med nr. 47. Det højeste nummer blandt annoncørerne er Materialist N.A. Nielsen med nr. 87. Ingen af de tre pengeinstitutter har oplyst et telefonnummer, ligesom der heller ikke er numre ved borgmesterkontoret eller andre kommunale kontorer eller personer.

Vi har nogle billeder af Grønnegade, hvor man kan se telefon-tårnet med fordelingen af ledninger på taget af Grønnegade 11.

Selve centralen lå i Søndergade og var en del af Lolland-Falsters Telefonaktieselskab, indtil det i 1948 blev overtaget KTAS, men blev i samme bygninger indtil 1979, hvor de nye fuldautomatiske centraler blev indført i hele landet.

Søndergade 11, hvor der var telefoncentral 1918-1979

På Lolland-Falster begyndte man fuldautomatiseringen allerede 1930-erne, og i Stubbekøbing kom man med i 1938. Det vil sige, at man på sin drejeskivetelefon kunne kalde alle numrene inden for samme fuldautomatiske central. Ved opkald uden for Stubbekøbing måtte man gennem den manuelle central i Nykøbing, som ekspederede samtalen videre.

De fuldautomatiske centraler var beregnet på senere at kunne indgå i en samlet automatisering af telefondriften på Lolland-Falster.

Central	Automatiseret år	Udbygget til antal nr	Tilsluttet manuel modercentral i
Systofte	1931	St.E. 75	Nykøbing F.
Sakskøbing	1932	St.E. 800	Maribo
Radsted	1933	St.E. 200	Maribo
Rødby	1935	St.E. 600	Maribo
Rødby Havn	1935	St.E. 200	Maribo
Nysted	1937	St.E. 600	Nykøbing F.
Stubbekøbing	1938	St.E. 600	Nykøbing F.
Slemminge	1941	St.E. 200	Maribo
Våbensted	1942	St.E. 100	Maribo
Kalø	1942	St.E. 200	Maribo
Marielyst	1948	St.E. 200	Nykøbing F.

I 1956 havde Københavns Telefon Aktieselskab, KTAS, eksisteret i 75 år og udgav i den anledning en jubilæumsbog, hvor de beskriver telefonens historie, men også kaster et blik ind i fremtiden: *"Engang i fremtiden vil det være sådan, at hvor som helst i verden et barn fødes, vil det få tildelt et nummer, som skal være dets telefonnummer for hele livet. Så snart barnet kan tale, får det udleveret et lommeurlignende apparat med 10 knapper på den ene side. Når som helst man ønsker at tale med en anden medborger i verden, tages "uret" frem, og man trykker den pågældendes nummer på knapperne. Herefter vendes "uret", og nu hører man den kaldtes stemme samtidig med, at hans ansigt kommer til syne på skærmen i farver og tre dimensioner. Samtaleforbindelsen er etableret. Hvis man ikke ser eller hører den kaldte, er det tegn på, at den pågældende er afgået ved døden."*

Mellem symaskine og centralbord.

Vi har i år fået en indlevering med forskellige papirer vedrørende Sønder Kirkeby Telefoncentral og ikke mindst centralbestyreren Ditlev Ditlevsen, der passede centralen fra 1911 til 1957.

I indleveringen er også to avisartikler, hvor Ditlevsen fortæller om sit liv og om udviklingen inden for telefonen.

I 1956 - samme år som ovennævnte fremtidsvision blev skrevet -

havde skræddermester Ditlevsen været centralbestyrer i 45 år og blev i den anledning interviewet af Stubbekøbing Avis og spurgt om, hvor mange abonnenter centralen betjente i øjeblikket. 68 lyder svaret, og Ditlevsen fortsætter "For 45 år siden begyndte vi med 14 abonnenter.

Det var forpagter Pille, Bjerregaard, der tog initiativet til oprettelsen af telefoncentralen i Sønder Kirkeby.

Fra starten var det en andelscentral, da det kræver 25 abonnenter at komme ind under telefonselskabet.

I 1941 lykkedes det med 31 abonnenter”.

Det var almindeligt, at de første centraler blev passet af en skomager eller en skrædder. To håndværk, der blev udført i hjemmet, og som kunne passes sammen med telefonpasningen, hvor der i starten ikke var så mange opringninger i løbet af dagen.

”Jeg sad på en stol med symaskinen foran mig og centralbordet i ryggen ... og omvendt, når det ringede!

Centralen i Sønder Kirkeby omkring 1935, til venstre smedien.

Dengang var der ikke så meget arbejde med centralen – og ikke nogen fast betjeningstid. Man kunne bare lukke butikken og gå, og når man så kom hjem, kunne man se, hvor mange, der havde ringet.....som oftest ingen. Nu er det en anden sag. Vi har fast åbent fra kl. 7 om morgenen til 9 om aftenen og altid svarepligt.” Ditlevsen fortæller videre:

”En søndag, hvor smeden, der ellers skulle ringe til gudstjeneste, ikke var kommet hjem, ringede hans kone herover og spurgte om jeg dog ikke kunne gøre det i stedet. Så ringede jeg til Nykøbing Central og sagde: Nu må I vente 5 minutter, for jeg skal over og ringe med kirkeklokken.

Under prøveindkaldelsen i 1913 måtte vi også holde for. – Tidligt

om morgenen skulle jeg over og klemte alarmen på kirkeklokken, medens min kone sad hjemme og ringede til abonnenterne, at nu skulle de ind og i trøjen, og alle de værnepligtige stormede til toget til Vordingborg. Næste dag kom de jo hjem igen.

Under 1. Verdenskrig havde vi fast aftenarbejde med krigstelegrammerne fra Fronten. Radioen eksisterede jo ikke dengang. En avis i Nykøbing Falster havde fået den lyse ide at udsende sidste nyt, der var indløbet om krigsbegivenhederne gennem telefonen. Hver aften ved 7-tiden blev vi ringet op fra bladet og åbnede for alle abonnenterne. Rundt om i hjemmene sad man så ved telefonerne og lyttede ivrigt til oplæsningen af krigstelegrammerne. Stemningen var den samme, som når vi i den sidste verdenskrig samlede om BBCs udsendelser i radioen.”

I Sønder Kirkeby og andre landsbyer kunne man stadig i 1956 bede om sin mormor eller om en abonnents navn og straks få forbindelse, selv om man havde fået en slags automatisering, så man kunne betjene flere på en gang, bl.a. med 7 linjer til Nykøbing.

I 1971 blev Sønder Kirkebys abonnenter overført til Nørre Ørslevs fuldautomatiske central, og i 1979 var hele landet overgået til fuldautomatisk telefoni, altså til det fastnetsystem, som stadig eksisterer, selv om langt de fleste samtaler går over mobilnettet.

Ditlev Ditlevsen stoppede som centralbestyrer i 1957, hvor hans datter overtog stillingen.

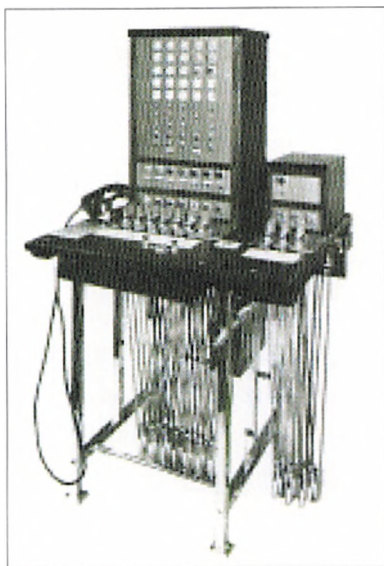

Inger Ditlevsen ved telefonbordet.

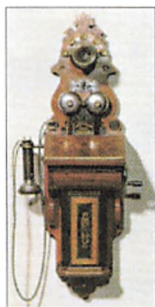
Telefonapparater

Eksempler fra KTAS i hundrede år.
Jubilæumsskrift fra 1981.

På den enmandsbetjente central sad bestyreren eller på større centraler telefonistinder ved et centralbord, hvor det var muligt at forbinde abonnenterne med hinanden eller sende dem videre ud i verden gennem en større central. F.eks. som det 25 lednings centralbord fra 1942

Telefonen blev en del af boligudstyret og forandrede sig i takt med den tekniske udvikling og moden.

Vægapparat fra 1882, anvendt af Lolland-Falsters Telefon A/S. Enkelte i brug til omkring 1960.

Fremstillet i 1914. Anvendt af Lolland-Falster Telefon A/S.

Et lille udvalg af telefoner: den sorte fra 1951 kunne bruges til hel eller partstelefon, den grønne fra 1968 med drejeskive var fuldautomatisk, den gule fra 1980 havde medhorshøjtalere og den orange med drejeskive i bunden er fra 1957.

Var man ikke lige i nærheden af en telefon, når man havde brug for den, var der telefonbokse til rådighed. De første telefonbokse blev sat op i København i 1935, men først i løbet 1950-erne kom de op i resten af landet.

I Stubbekøbing stod telefonboksen på hjørnet af Vestergade og Torvet, indtil Lolland-Falsters Industri- og Landbrugsbank byggede ny filial der, så blev den flyttet over på Torvet ved sparekassebygningen.

Her kunne man lægge en 25-øre eller flere i møntboksen og tale så længe, man havde betalt for.

Det er ikke kun i Stubbekøbing, der ikke længere står en telefonboks. Den sidste telefonboks i landet blev fjernet i 2018.

Overfarten mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster

Af Preben Jensen

Preben Jensen er en af de færge-nørdere, Arkivet indimellem er så heldig at få besøg af, og som bringer ny viden og genopfriskning af kendt viden med. Preben Jensen giver i denne artikel en udredning af de meget indviklede forhold, der har præget ejerskab og rettigheder ved færgeforbindelsen mellem Falster og Møn. Forståelsen bliver ikke nemmere af, at anløbsstederne hedder Grønsund, både på Møn og på Falster.

Fortid.

Fra gammel tid har overfarten fra Grønsund Møn til Grønsund Falster været den vigtigste forbindelse mellem Falster og Møn og herfra videre til Sjælland. Hvornår færgefarten blev påbegyndt vides ikke. Det længste man kan komme tilbage er til den 12. august 1661. Dengang modtog færgemand i Gåbense Frederik Tjellesen et kongeligt brev om ulovlige færgesteder. Overfarten hørte altså dengang ind under kronen. Dette ses yderligere af, at der på opfordring af enkedronning Charlotte Amalie blev opført et hus på Falstersiden – Borrehuset i 1705. Søren Møller og Marie Grubbe flyttede ind i dette hus. De boede oprindeligt på Møn, men Søren Møller havde fået til opgave at føre tilsyn med udskibning af brænde til enkedronningens slotte og hermed også være behjælpelig for de personer, som skulle færges over fra Grønsund Falster. Enkedronning Charlotte Amalie og Marie Grubbe var i øvrigt gamle svigerinder, idet Marie Grubbe havde været gift med en halvbroder til kongen. Uheldigvis kom Søren Møller i 1711 til at skyde en sømand under et drikkegilde, og blev derfor dømt til tre års straffearbejde på Holmen i København. Borrehuset brændte i 1731 og et nyt blev opført.

Salg fra kronen

Driften af overfarten hørte ind under Grønsund Færgegård på Møn. I 1769 besluttede kongen af en eller anden årsag, at Grønsund Færgegård Møn og det tilhørende færgeri skulle sælges. I 1766 var Hemming Christopher Carstensen fæstet til at drive færgegård og færgeri. Ved kongelig resolution af 1. august og 18. oktober 1769 samt skøde af 4. september 1770 købte Hemming Carstensen gården og færgeriet. Med i handlen fulgte også et hus på Falster opført i 1731. Med færgeriet fik Hemming Carstensen eneret til at transportere personer og gods mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster og omvendt. Allerede i 1775 døde Hemming Carstensen, og ved bevilling af 9. juni 1775 overtog hans søn Carsten Hemmingsen senere kaldet Carsten Carstensen Grønsund Færgegård på Møn med tilhørende færgeri. Imidlertid var sønnen

på det tidspunkt alene 7 år. Derfor blev hans onkel skoleholder i Hårbølle cand. theol. Casper Jochum Carstensen beskikket som værge. I 1787 overtog Carsten Carstensen selv jobbet som færgemand. Dette varede indtil han afgik ved døden den 9. novem-

ber 1811, hvorefter driften af Grønsund Færgegård på Møn og færgeriet blev overtaget af hans enke Christine Holmsted.

Salg af færgeretten fra Grønsund Falster

Den 12. januar 1813 solgte Christine Holmsted for 56.000 rd. Grønsund Færgegård på Møn med tilliggende jord og færgeriet herunder anløbsbro på Falster med tilhørende hus og jordtilliggen- de samt færgeretten til kaptajnløjtnant Jacob Johan Lund. Denne

videresolgte ved købekontrakt af 5. marts 1826 hus på Falster med jordtilliggende, anløbsbro og færgeretten fra Falster til Møn til Det Classenske Fideicommis for 1.200 rd. Færgeretten vedrørte dog alene transport af personer i robåd fra Grønsund Falster til Grønsund Møn. Transport af gods med sejlfærgeren fra Grønsund Falster var stadig tilknyttet den oprindelige færgeret tilhørende ejeren af Grønsund Færgesgård på Møn. Fideicommiset opførte et nyt hus til færgemanden (Gl. Færgevej 8), og i 1851 blev der anlagt en lille bådehavn til erstatning for anløbsbroen. I 1877 blev jordtillægget fra færgeriet lagt ind under Næsgård, der også var ejet af Det Classenske Fideicommis.

Ret til anløb af Grønsund Møn

Ny ejer af Grønsund Færgesgård på Møn og færgeriet blev den 1. september 1869 kaptajn Andreas Prehn, der kom fra Middelfart. Han havde tjent sine penge til købet ved sejlads til Kina. Efter en tyfon den 2. august 1866 havde skibet søgt nødhavn i Japan. Kaptajn A. Prehn traf her beslutning om, at han ville gå i land. Da Dampskibsselskabet Stubbekøbing i 1881 begyndte sejlads mellem Stubbekøbing, Bogø og Grønsund på Møn indgik selskabet aftale med kaptajn A. Prehn om anløb af Grønsund Møn og transport af personer herfra. Som compensation herfor betalte Dampskibsselskabet Stubbekøbing årlig 1.000 kr. til kaptajn A. Prehn. Denne aftale, der var uopsigelig, blev senere tinglyst. Det Classenske Fideicommis' ret til transport af personer fra Grønsund på Falster til ilandsætning ved Grønsund Møn var i forvejen ikke særlig givtig, og Dampskibsselskabets besejling af Grønsund Møn gjorde ikke indtjeningen bedre, tværtimod. De klagede deres nød, hvilket resulterede i, at Dampskibsselskabet Stubbekøbing fra år 1900 indgik aftale om årlig at betale 400 kr. til Det Classenske Fideicommis.

1900 lod kaptajn A. Prehn bygge en ny sejlfærge hos skibsbygger O. Hansen i Stubbekøbing – søsat 10. juni 1900 og navngivet GRØNSUND. Sejlfærgeren var 11,52 meter lang, 3,89 bred og med

en dybdegang på 0,82 meter, åben med 1 mast, fyldig bug med skarp stævn og elliptisk agterskib. Denne sejlfærge skulle senere vise sig, at være den sidste i drift i Danmark. Efter levering af denne kunne A. Prehn i 1902 skrotte en gammel lidt mindre sejlfærge bygget i 1867 og overtaget af Grønsund Færgesund Møn i 1881.

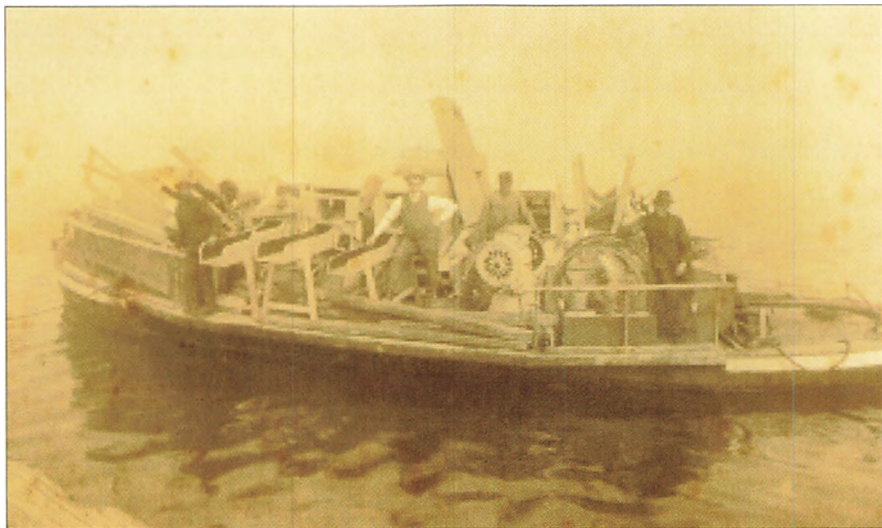
Færgeriet fra Grønsund Møn moderniseres

I 1905 den 5. juni solgte kaptajn A. Prehn Grønsund Færgesund Møn og færgeriet til friskolelærer Peder Gotfred Rasmussen, Vollerup på Møn. Pris 70.000 kr. Færgeriet var nok lidt gammeldags drevet, så efter et stykke tid anskaffede P. G. Rasmussen sig en motorbåd. Den fik så stor maskinkraft, at den også kunne trække sejlfærgen i stille vejr. Sejlfærgen blev i februar 1916 ombygget til motorbåd, ligesom der blev lagt et dæk, så sejlfærgen nemmere kunne overføre biler. I Skibsregisteret blev sejlfærgen registreret som dæksmotorbåd, et dæk, ingen mast, spidsgattet med 2 stk. 2-T petroleumsmotorer på hver 6 HK. Motorerne var bygget på Grenå Motor- og Maskinfabrik v/Anton Jensen. Herudover fik sejlfærgen to omstyrebare propeller.

Videresalg af færgeretten fra Grønsund Falster – anløb af Hårbølle Bro

Ligeledes i juni 1905 begyndte Dampskibsselskabet Stubbekøbing også at anløbe en anløbsbro ved Haarbølle Bro på Møn. Dampskibsselskabet havde selv afholdt omkostningerne ved etableringen af anløbsbroen. I 1923 købte Dampskibsselskabet Stubbekøbing for 10.000 kr. retten til at overføre personer fra Grønsund Falster og ildsætning af personer ved Grønsund Møn af Det

Classenske Fideicommis. Huse og havnefacilitet var ikke med i handelen. Det Classenske Fideicommis skulle stadig kunne bruge havnen til at modtage og afsende varer fra Næsgaard Agerbrugsskole. Med overtagelsesdag den 1. april 1920 overdrog P. G. Rasmussen Grønsund Færggård på Møn samt færgeriet til tidligere mejeriejer J. C. Hansen. Pris 155.000 kr. Udgifterne ved drift af Grønsund Færggård på Møn og færgeriet må tilsyneladende have været større end indtægterne. I slutningen af 1925 anmodede J. C. Hansen Præstø Amtsråd om støtte fra Amtsfonden til udgravning af et sejløb og anlæg af en færgebro ved Grønsund Møn. Den gamle færgebro var blevet beskadiget i isvinteren 1924. Anmodningen blev afslået.

J.M. Dressel på vej over Grønsund med solgte landbrugsmaskiner i 1917

Ved lov af 21. marts 1874 var tilsynet med færgevæsenet overgået til amterne. Derfor var amtsvejddvalget, amtmanden og driftsbestyreren fra Kalvehave i juni 1927 på besøg ved Grønsund færgested på Møn. Under besøget blev der signaleret fra Falster, at en bil ønskede at komme over til Møn. De fremmødte tog turen med over til Falster og tilbage til Møn. Det hele varede 27 minutter.

Da båden kom tilbage til Møn, var der to bilister, som ønskede at komme over til Falster.

Familien Bentzen på vej til Møn i 1926

Præstø amt overtager færgeriet fra Grønsund Møn

Forholdene ved Grønsund Møn var så dårlige, at overvejinspektøren aflagde færgestedet et besøg sidst i september 1929. Besøget førte til, at Præstø Amt fra 1. oktober 1929 som tilsynsmyndighed selv overtog sejladsen mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster. Efter en del forhandlinger mellem Præstø Amt og J. C. Hansens konkursbo blev der ved et møde i skifteretten den 20. august 1930 indgået aftale om, at amtet overtog færgeriet og det materiel, som var knyttet hertil mod at betale 40.000 kr. til konkursboet. I oktober 1930 ansattes den tidligere ejer J. C. Hansen ved overfarten.

Kort tid efter at amtet havde overtaget overfarten blev der indgået en aftale med Forenede Danske Motorejere om, at der blev installeret en telefon ved Grønsund Falster, således at færgen kunne rekvireres ved en telefonopringning. Hidtil havde der været et signalsystem, hvor der på Falster var en stor sort skive. Når der var behov for færgen, fjernede man nogle klapper fornedet på skiven,

hvorved den ene halvdel af skiven blev hvid. På Møn var der på rejsestalden anbragt en skive af træ. Når færgefolkene på Møn havde observeret signalet fra Falster vendte man træpladen, så der kom en sort prik på den hvide væg.

Havnen ved Grønsund Møn

Retssag om færgeretten fra Grønsund Falster

Siden amtet havde overtaget sejladsen mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster havde de også modtaget betaling for at bringe personer fra Grønsund Falster til Grønsund Møn med andet end sejlfærgen. Dette til trods for, at det var Dampskibsselskabet Stubbekøbing, der besad retten til at transportere personer fra Grønsund Falster til afsættelse i Grønsund Møn.

Ved skrivelse af 15. december 1930 skrev Dampskibsselskabets advokat til amtet og påpegede forholdet. Amtet var imidlertid ikke enig i denne ret. Tværtimod skrev amtet til ministeriet for offentlige arbejder og bad om, at færgefarten blev nedlagt og retten frigivet, når dæmningen mellem Møn og Bogø var taget i brug. Ministeriet svarede, at færgeretten ikke lovmæssigt kunne nedlægges. I stedet henviste ministeriet spørgsmålet til domstolene. Hvis ikke færgeretten blev nedlagt, kunne amtet ikke opføre en

på tænkt dæmning mellem Møn og Bogø. Årsagen hertil skyldtes, at dæmningen lå under 1 mil (7,5 km) fra Grønsund Møn, og i henhold til en lov fra 1814 gjaldt færgeretten 1 mil på hver side af færgestedet. Dampskibsselskabet Stubbekøbing anlagde herefter sag an mod amtet ved landsretten, for ad denne vej at få fastslået selskabets eneret til at transportere personer fra Grønsund Falster og afsættelse af personer i Grønsund Møn. Ved dom af 31. januar 1933 gav landsretten Dampskibsselskabet Stubbekøbing ret i deres påstand. Amtet kunne ikke acceptere denne afgørelse og indanke de sagen for højesteret. Denne kom ved kendelse af 22. november 1933 til samme resultat som landsretten.

Forlig om ophævelse af færgeretten fra Grønsund Falster

Præstø amt havde siden de måtte overtage sejladsen mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster den 1. oktober 1929 arbejdet på en ny struktur med sejlads mellem Bogø og Stubbekøbing og etablering af en dæmning mellem Møn og Bogø. Mange møder havde været afholdt, men med kendelsen om Dampskibsselskabet Stubbekøbing ret til at afsætte personer på Møn gik planlægningen i stå. Givet var det, at ordningen med færgeprivilegier ikke vedvarende kunne bestå. De fleste steder i landet var ordningen ophørt. Efter et stykke tid fandt de to parter sammen, og efter en del forhandlinger blev de enige om en ordning med følgende indhold: Dampskibsselskabet Stubbekøbing skulle opgive sin færgeret den dag, dæmningen mellem Møn og Bogø blev taget i brug. Som kompensation herfor skulle amtet betale 68.000 kr. til Dampskibsselskabet Stubbekøbing. Beløbet var beregnet af et udvalg bestående af driftsbestyrer Utkov, Præstø, sagfører E. Thomsen, Stubbekøbing, og direktør Victor, Svendborg. Aftalen blev vedtaget i Præstø Amtsråd den 2. juni 1937. Der var dog det forbehold, at beløbet skulle indgå i anlægsudgifterne for dæmningen. Da staten betalte halvdelen af anlægsudgifterne til dæmningen blev amtets udgifter således reduceret til det halve.

Planlægningen og opførelse af dæmningen kunne fortsætte og

samtidig blev der bygget en bro fra Møn til Sjælland – Dronning Alexandrines Bro. Både broen og dæmningen blev indviet den 30. maj 1943 og et stykke tid efter modtog Dampskibsselskabet Stubbekøbing sin erstatning på 68.000 kr.

Ophør af sejladsen mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster

Sejladsen mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster ophørte dog ikke samtidig med indvielsen af dæmningen og amtets påbegyndelse af sejlads mellem Bogø og Stubbekøbing. Først på et møde i Præstø Amtsråd den 17. september 1943 blev det besluttet at nedlægge færgefarten mellem Grønsund Møn og Grønsund Falster. Grundlaget for beslutningen var en skrivelse af 7. august 1943 fra trafikministeren, hvori han fastslog, at ministeriet ingen bemærkninger havde til nedlæggelse af overfarten.

FÆRGEN IDA - 60 år

Af Karin Suhr Rasmussen

I år har vi fejret IDAs 60 års fødselsdag og dermed også fejret overfarten mellem Stubbekøbing og Bogø som en vigtig del af byens identitet. Ikke mindst turisterne sætter pris på og bruger færgen som et hyggeligt afbræk i køreturen til eller fra Møns Klint og Bogø, hvor den er en del af Margurietruten. Mange cykelturister har også fået øje på den lille færge midt i den smukke landsdel, og overfarten er også en del af cykelruten Berlin - København.

MF IDA er bygget på Stege Skibsværft i 1958/59 og vejer 120 tons, er 30 meter lang og 8,13 meter bred.

Bygningen af IDA er i gang på Stege Skibsværft

Undervejs i byggeriet på Stege Skibsværft

Ida får navn efter amtmand Wechselmanns datter og det er hans hustru, der døber færgen.

MF IDA efter stabelafløbningen i Stege

Ved ankomsten til Stubbekøbing blev færgen med færgestyreder S.A. Beyer på broen modtaget af en mængde mennesker og fik overrakt blomster af 8-årige Ida Højgaard, hvorefter borgmester Hauschildt bød færgen velkommen og ønskede, at den nye færge måtte være med til at styrke samarbejdet mellem Bogø og Stubbekøbing.

Den første tur mellem Stubbekobing og Bogø med biler og passagerer:

I 1960-erne og 1970-erne passede IDA sejladsen sammen med MF GUDRUN, der havde sejlet på ruten siden 1943.

I 1980 blev GUDRUN erstattet af MF GRØNSUND, der sejlede på ruten indtil 1996, hvor den blev solgt, og nu ligger som restauration ved Strandgade i København.

Det var Grønsund, der blev trukket af svømmere mellem Bogø og Stubbekøbing i 1988, 1989 og 1990.

I alle årene var IDA ekstrasfærge og blev bl.a. brugt til tur-sejlads og lejet ud til udflugter.

I et par somre sejlede den mellem Næstved og Karrebæksminde og den klarede også overfarten mellem Vordingborg og Masnedø, da broen i 1994 blev repareret.

*Ida på sommersejlad
ved Karrebæksminde
i 1990.*

I 1996 gik man over til sommersejlad med IDA som eneste færge men inden man kom så langt, gik der over 10 år med diskussioner om overfartens fremtid.

Farøbroerne blev bygget i 1980-1985, men allerede i 1978, hvor broen var vedtaget og projektet i gang, blev den første underskriftindsamling for at bevare færgerne gennemført. 5.512 personer skrev under på, at overfarten burde bevares.

Igen i 1995 blev der lavet en underskriftsindsamling.

I Storstrøms Amt og i Møn og Stubbekøbing kommuner diskuterede man allerede i 1983 om og hvor længe, man ville betale for overfarten, og i flere omgange blev den forlænget et og to år.

I 1988 gik Jørgen Risager, der var ansat i amtet, i gang med en større reklamekampagne for at bevare overfarten, bl.a. ved hjælp af minifærgen "Grønært", der bl.a. var i København, Bruxelles og Hamburg, og "Svøm en færge" i 1988, 1989 og 1990 og mange andre tiltag.

Alt imens overfarten jævnligt blev dødsdømt.

Svømmerne trækker GRØNSUND til Bogø. Det tog 1 time og 26 minutter

I 1991 blev overfarten en del af Margueritrutten, ligesom den indgår i cykelruten Berlin-København.

IDAs Venner

En gruppe initiativrige og energiske mennesker gik i 2005 sammen og dannede støtteforeningen Idas Venner. Foreningens formål er at bevare og fremtidssikre Bogø-Stubbekøbing overfarten. Det gør man både ved at vedligeholde færgen - med hjælp fra A.P. Møllers fond, Skibsbevaringsfonden og mange frivillige arbejdstimer - og ved at skabe opmærksomhed med arrangementer for børn og voksne bl.a. Store Cykeldag, sørøver-sejlads i efterårsferien og ikke mindst onsdagssejladserne med forskellige temaer.

Foto: Gestur Leo Gislason

Foto: Dorte Krull

Foto Dorte Krull

På tur med Lokalhistorisk Forening

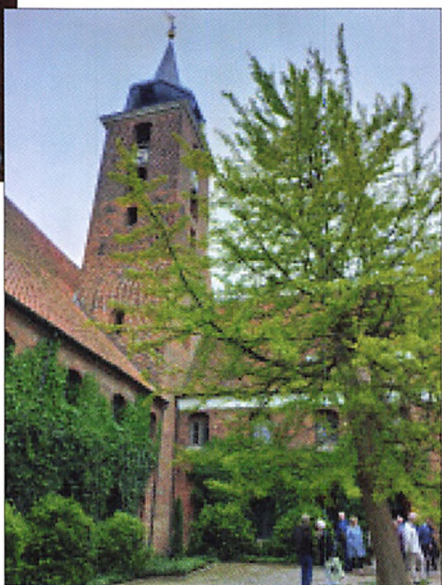
Igen i år har medlemmer af Lokalhistorisk Forening været på tur.

23 deltog i turen til Klosterkirken den 22. maj.

Deltagerne fik af medlem af menighedsrådet i Nykøbing, Niels Reinhold Nielsen, en grundig og engageret gennemgang af kirkens historie efterfulgt af rundvisning i kirken.

Efter at have studeret kirken og Dronning Sophies anetavle er man på vej mod korsgangen og bl.a. fangehullet.

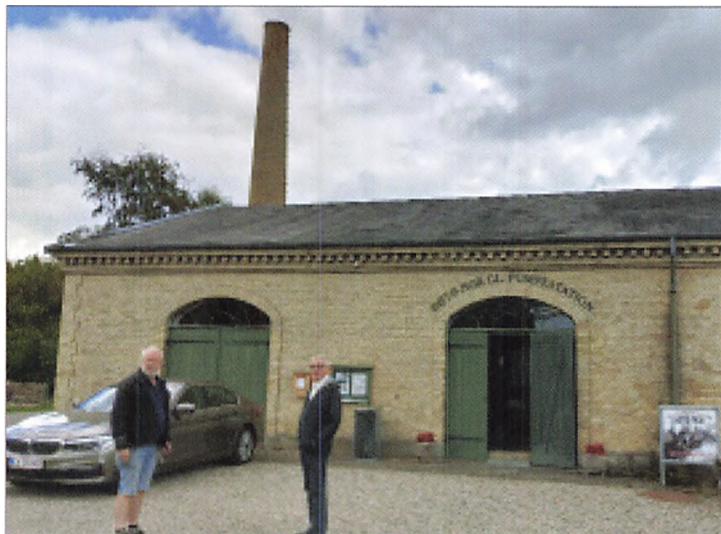

Besøget i Klosterkirken gav også adgang til Klosterhaven, der tidligere var åben dagligt, men nu kun kan besøges efter aftale.

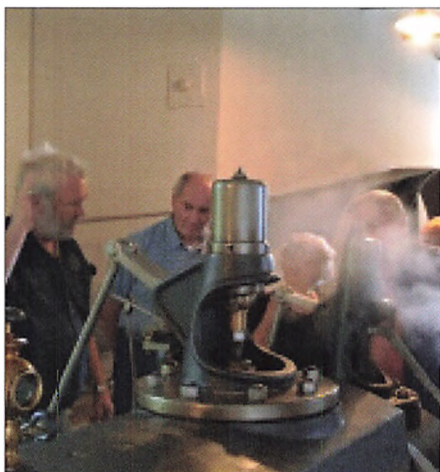
Foreningens anden tur gik til Bøtø Nor Gamle Pumpestation den 21. august 2019.

Torben Dynesen fortalte om den gamle pumpestation og om kanalsystemet i Bøtø Nor. Dampmaskinen, som har trukket den gamle vandsnegl, blev startet og vi fik en rundvisning på pumpestationen.

Herfra gik turen videre til Toldcafeen i Gedser, hvor aftensmaden ventede.

Torben Dynesen tager imod på pumpestationen

**Formandens beretning ved
generalforsamlingen den 21. februar 2019
ved Solvejg Mølbjerg**

En århusianer deltog i en NATO øvelse i faldskærmsudspring. Alle de andre deltagere hang som små champignoner på vej ned i deres faldskærme. Men århusianeren var uheldig. Hans faldskærm foldede sig overhovedet ikke ud. Mens han susede ned mod jorden, hørte man ham råbe: ”Hvor er det godt, det her kun er en øvelse”. Nu vil jeg forsøge at ”lande” en beretning, sådan som det kræves i foreningens vedtægter.

Vi begyndte dette år med besøg af Thorvald Berthelsen, Sakskøbing, hvis emne var ”Svøm en færge”. Det var Berthelsen selv, der havde tilbudt at holde foredraget på baggrund af et indlæg i Årskriftet. 18 deltog.

En måned senere – en fredag i april - kom Kurt Rehder fra Korsør på besøg. Hans foredrag **Pigerne på Sprogø** blev fulgt med interesse af 33 fremmødte. Kurt Rehder fortalte om kvindehjemmet på Sprogø og nogle af skæbnerne. Efter kaffen fik vi fortalt om øen Sprogø og Kurt Rehder viste nogle meget smukke billeder fra øen.

I maj havde vi – som Lokalhistorisk Forening har gjort siden sin begyndelse for 35 år siden – planlagt en bustur, denne gang til Klosterkirken i Sorø. For første gang måtte vi aflyse pga af få tilmeldte; og det var så få, at der ikke var tvivl om aflysningen. Det samme sker i andre foreninger. Vi har draget konsekvensen og har ikke på det kommende program heldagstur med bus. I stedet vil vi prøve med 2 kortere ture i egne biler til interessante steder ikke for langt væk. Vi ved sådanne steder findes. Så er deltagerantallet ikke så afgørende.

Den traditionelle fyraftenstur i august, som i år var blevet til en formiddagstur, gik til CELF i Nykøbing og det blev en interessant formiddag, hvor vi hørte om de forskellige uddannelser. Besøget sluttede med, at vi spiste i kantinen - 23 deltog. Der er en beskrivelse med billeder fra denne dag i det sidste Årsskrift.

I september havde vi besøg af sognepræst Lis Samuelsen fra Sorø, der havde kaldt sit foredrag: **Om Færøerne - og mit liv som fær-
ring i Danmark.** Vi hørte om og fornemmede Færøerne den aften – ikke kun geografi og natur, men menneskene, kirken og alt det andet, der hører med til at bo på Færøerne. Lis Samuelsen var ved ankomsten iført en strikket sweater med det, vi i Danmark kalder norske stjerner (som i Forbrydelsen). Vi fik at vide, at det mønster oprindeligt kom fra Færøerne. Der var lagt meget forarbejde og mange tanker i det foredrag, der gav os 39 deltagere en god aften.

I oktober var det en af vore egne, nemlig forvalter Finn Jørgensen, Stubbekøbing, der fortalte om **Livet på Lindholm.** Finn Jørgensen var forvalter på Lindholm i 18 år og har skrevet en bog om emnet. Den aften fik vi historien fortalt, fordi Finn har forstået at lytte til ældre medarbejdere og deres fortællinger om livet og arbejdet på øen - naturligvis med bekæmpelse af mund- og klovesyge i centrum. En god aften om livet og arbejdet i almindelighed på Lindholm i 90 år. Dejligt vi var 42 deltagere.

En eftermiddag i november var det Museumsinspektør Jesper Munk Andersen, der fortalte om **Et kongeligt besøg på Lolland-Falster.** Med tråde til dronning Margrethes seneste besøg hos os i 2016 tog Jesper Munk Andersen os med tilbage til Christian VIIIs besøg i 1843 og fortalte om motiverne bag og afvikling af kongebesøg dengang og i dag. Vi hørte om den omfattende sikkerhed, der skal iværksættes i dag. Jesper Munk er en fremragende foredragsholder og det at sammenligne de to besøg var godt valgt.

17 deltagere og nu havde vi de sidste to gange været 40 - hvorfor?

I januar forsøgte vi med en højskoleeftermiddag i samarbejde med Thomas Bjerre, som bl.a. underviser på Højskolen Marielyst. Det fremgik ikke helt tydeligt af vores program, at det hovedsagelig var Højskolesangbogen, eftermiddagen handlede om. Men Thomas Bjerre kan både synge og spille, så måske prøver vi noget, der ligner, en anden gang. Vi var 23 deltagere.

Vi har holdt to eftermiddagsmøder i det forgangne år ligesom i forrige. Umiddelbart ser det ikke ud som om, det at mødes om eftermiddagen er en fordel. Måske betyder det emne, vi har på programmet, mere. Så nu tager vi lidt hensyn til os selv: Det er nemlig en smule lettere at reservere dette lokale om aftenen, fordi der er et par klubber der holder til her om eftermiddagen. Tillige holder Ok klubben og Ældresagen deres møder om eftermiddagen. Så ingen eftermiddagsmøder i det næste program.

I aften er der så generalforsamling, og efter generalforsamlingen skal vi høre sognepræst Jens Lose fortælle om en præstegård på landet: Moseby Præstegård, Danmarks smukkeste.

Bestyrelsen har holdt flg. møder, hvilket ligner det, som vi har gjort de seneste 10 år:

Februar - kst. møde efter generalforsamling

I begyndelsen af marts – vi mødes på arkivet og udsender nye programmer.

Juni – møde igen på arkivet, hvor vi i samråd med Karin drøfter indhold i årsskriftet – og om der skal udgives et årsskrift

September – før første efterårsmøde og før sæsonen går i gang

November – næste års program

Januar – sidste hånd på næste års program samt drøftelse af generalforsamling.

Det er ikke en nyhed, at medlemstallet daler - vi er for tiden 127 medlemmer. I bestyrelsen har vi besluttet at forsøge at skaffe flere medlemmer. Og I kan hjælpe os: Hvis I har kendskab til nogle, som I synes, vi skal henvende os til, så fortæl os det. Vi har et pænt brev klar, som vi vil dele ud sammen med det kommende program.

Eller endnu bedre – tag andre med til vores møder. Alle er velkomne. Naturligvis er det dejligt, hvis nogle efterfølgende vælger at blive medlem. At alle er velkomne, står også i vore annoncer, som indrykkes i Nordfalsters Avis forud for hvert møde. Annoncerne med det grønne hjerte indrykkes dels for jeres skyld, så I bliver erindret om, at der er møde i lokalhistorisk, men annoncen har også et andet formål: Nemlig at vise andre, at Lokalhistorisk Forening findes, og at der sker noget.

Foreningen har igen i år modtaget 2000 kr. fra Det Classenske Fideicommis. Det er vi naturligvis meget taknemmelige for. Hvis jeg påstår, vi har en sund økonomi, kommer jeg måske i vanskeligheder, når I senere ser, at den årlige drift af foreningen viser et mindre underskud. Den arv vi modtog engang er hjælpen og meningen var netop, at den skulle bruges til foreningsarbejde.

Der er mange, jeg på vegne af Lokalhistorisk Forening vil sige tak til:

Arkivet v/Karin for hjælp og gode idéer, især ved udarbejdelsen af årsskriftet.

Tak til alle, der har bidraget med at skrive til årsskriftet.

Tak til de, der hver uge giver af deres tid til arkivet.

Tak til Gunvor Fisker for musikledsagelse - det styrker altid fællessangen.

Tak til de, der uden at være medlem af bestyrelsen, hjælper både før og efter møderne

Tak til bestyrelsen for alt det, som en formand har brug for:

Opbakning, overbærenhed, godt humør og loyalt samarbejde.

Og endelig skal der lyde en stor tak til jer medlemmer for interesse for vore arrangementer og trofasthed mod foreningen.

Ved de efterfølgende valg til bestyrelsen blev Bent Blomquist, Nykøbing, udskiftet med Mogens Hansen, Stubbekøbing. Under eventuelt sagde formanden følgende:

Bent Blomquist blev valgt ind i bestyrelsen i 1993 – for 26 år siden

Du er den i bestyrelsen, som har været medlem af bestyrelsen i flest år. Du blev nemlig valgt ind ved generalforsamlingen i 1993 og afløste Hans Jakobsen.

Du har altså oplevet mange forskellige bestyrelsesmedlemmer, ja sågar 3 formænd – deres holdbarhed må jo være mindre! Da jeg ikke tror, du ønsker en lang tale, vil jeg fatte mig i korthed, men der er 3 væsentlige ting, du skal vide her på falderebet

1. Den viden, du er i besiddelse af og som rækker langt tilbage, kommer vi til at savne.
2. Du har været en formidabel protokolfører.
3. Din måde at være på/din måde at omgås andre på, letter samarbejdet i enhver bestyrelse.

Tak for 26 år.

Kassereren og jeg har ved fælles hjælp købt lidt til dig, som vi håber du kan bruge.

Og så: ”For de gamle, som faldt, er der ny overalt...”

Velkommen til dig Mogens. Du er kendt iblandt os og bosiddende i Stubbekøbing. Vi håber, du vil finde dig godt tilrette hos os i bestyrelsen.

Beretning for 2018 fra Lokalhistorisk Arkiv. ved Karin Suhr Rasmussen

Vi er fire personer, der arbejder på Arkivet med at registrere både det nye materiale, der kommer ind og det ældre, der en gang er blevet registreret, men som ikke er kommet ind i vores nuværende system :

To frivillige medarbejdere, Kate Andersen og Ingrid Nielsen, der kommer 4-5 timer om torsdagen.

Kate arbejdede i nogle år med omregistrering af arkivalier – det er vi nu færdige med – så nu registrerer Kate billeder, og der tror jeg, vi mangler digitalisere omkring 1000.

Ingrid har også registreret billeder – skolebilleder, badmintonbilleder, dilettantbilleder m.m. Ingrid står også for at klippe relevante artikler i aviser og registrere dem.

Tine Perlt har flexjob og arbejder 8 timer om ugen, fordelt på tirsdag og torsdag. Tine registrerer løbende større indleveringer, ligesom hun står for Face-book-opdateringer og hjemmesiden, hvor man også finder oplysninger om Lokalhistorisk Forening og foreningens program. Tine har i år også lavet den lille udstilling om Marie Grubbe.

Jeg er på arkivet tirsdag, onsdag, torsdag og den 1. lørdag i måneden. Og jeg modtager og registrerer løbende indleveringer, så vi ikke får bunker, laver udstillinger og Årsskrift. Svarer på spørgsmål. Dem får vi en del af, mest på mail. Og så er der en del administrativt, der også skal laves.

I år har Michael Andersen også arbejdet hos os i tre måneder. Michael har skrevet en del af artiklerne til årsskriftet og lavet nogle interviewes, bl.a. med Benny Trillingsgaard og Steen Olsen, så vi nu har gode beskrivelser af fiskeriets udvikling.

Ud over det er vi en lille gruppe, der mødes en gang om måneden eller hver anden. Her snakker vi om, hvad der skal ske fremover,

og om det, der er afleveret siden sidst, får måske sted- og tidsfæstet nogle ting, samt sat navne på nogle billeder.

Alle disse gode og hjælpsomme mennesker er vigtige, for at arkivet fungerer så godt, som vi synes, det gør, så det kan jeg ikke sige nok tak for.

Udover alle disse daglige ting har vi lavet et par små udstillinger ude i vindfanget, en om Marie Grubbe og en om biblioteketsvæsenet i Stubbekøbing i 110 år som blev fejret i november. I forbindelse med Horbelev Idrætsforenings 50 års jubilæum havde vi lavet en udstilling om stod i teltet på pladsen i sportsugen og også stod en tid her ude gangen.

Vi havde også en udstilling på Havnen i forbindelse med Havnens Dag.

Til Arkiverens dag i november havde vi en udstilling om jødernes flugt – den står der endnu. Vi havde pænt besøg på Arkivernes Dag – et par og tyve. Selv om vi havde sat fokus på Jødernes flugt, og nogle kom for at se det, var der også mange andre emner oppe den dag.

I december havde vi fået lov at låne salen her til en udstilling, og vi valgte at vise nogle af de luftfotografier og malerier af bygninger, som normalt står i kælderen og ikke bliver set. Først og fremmest ville vi gerne vise de flotte billeder, men vi ville også gøre opmærksom på, at vi gerne overtager den slags billeder, hvis folk ikke har plads til eller interesse i at have dem hængende selv. Og vi har på den baggrund allerede fået 3 luftfotografier indleveret.

Vi fik 66 indleveringer i 2018. Nogle var et enkelt billede eller et skøde, andre var større samlinger. Bl.a. fik vi i januar en indlevering med alle dokumenter fra en gård i mere end 100 år. Mellem papirerne lå der også 2 små rejsedagbøger, som gav grundlag for en artikel i årsskiftet.

En af de andre artikler er skrevet på baggrund af en indlevering,

vi fik for et par år siden, hvor en af apoteker Bunkeflods sønner havde fået alle sine søskende til at lave en lille selvbiografi, som han samlede, og en af hans efterkommere afleverede til os.

Som hovedregel er det muligt at se alt, hvad vi registrerer, på arkiv.dk. Det vil sige, at hvis det drejer sig om dokumenter, kan man se, hvad vi har, men ikke det enkelte dokument. Dem må man komme til arkivet for at se. Nu bliver det muligt også at scanne dokumenter og lægge dem op. Det er meget nyt – 14 dage, men det vil naturligvis komme, selv om det slet ikke bliver alt, man kommer til at kunne se på nettet.

På kommunens stadsarkiv er man ved at få scannet de gamle byråds- og sogneprotokoller, så man kan læse dem på nettet. Nykøbing byrådsforhandlingsprotokoller fra 1869 til 1934 er færdige og kan læses på www.retrodigitalisering.dk

Men samtidig med at alt skal være tilgængeligt kom der i 2018 også den nye persondataforordning, som vi vel alle på en eller anden måde har været i berøring med. For arkivet betyder det, at vi ikke må lægge portrætter eller andre let genkendelige fotos med navne på nettet. Det gælder også for skolebilleder og lignende. Reglen er, at det skal være 75 år gammelt, hvis personerne stadig er i live. I modsat fald skal man have den enkeltes skriftlige tilladelse, og det er som regel nærmest umuligt.

Hvis personerne er døde, må billederne vises efter 10 år. Når vi vurderer, at et billede kommer ind under reglerne, bliver det stadig registreret, så vi kan se det i vores eget system, men det bliver ikke vist med billede på nettet. Det betyder, at hvis man søger efter et skolebillede fra 1975, vil man finde en registrering med navnene, men uden billede. Vil man gerne have billedet, sender man en mail til arkivet, som så sender en scanning af billedet. Man kan selvfølgelig også komme på arkivet og se det eller få en kopi. Vi må gerne vise billederne og udlevere en kopi

til interesserede, men billedet må ikke ligge på nettet sammen med personernes navne.

Indtil for et par år siden, var der andre grunde til at billeder ikke blev publiceret. Dengang drejede det sig om fotografernes ophavsret. Det blev løst, da arkiver og museer fik lavet en copydan-aftale med fotograferne, så vi nu betaler en afgift for hvert billede vi lægger på nettet. Vi har lige nu 5.563 billeder på nettet.

Foruden at sige tak til de frivillige hjælpere, vil jeg også sige tak til Lokalhistorisk Forening for godt samarbejde om årsskriftet og for jeres mange gode møder, der er med til at bevare interessen for historien, både den lokale og den lidt bredere.

Bliv medlem af

LOKALHISTORISK FORENING STUBBEKØBING

Nærmere oplysninger fås hos:

Solvejg Mølbjerg	30 58 33 41
Kjeld Mikkelsen	21 77 77 11
Ingrid Hoffmann	20 98 55 18
Hans Hasselbalch	40 25 19 36
Mogens Hansen	24 82 94 87

Eller på Lokalhistorisk Arkiv, telf. 54 73 15 68
arkivleder Karin Suhr Rasmussen

